

sociálního postavení. Názory respondentů na budoucnost pobytu v ČR jsou většinou spjaté s možnostmi pracovního uplatnění.

Připomeňme si, že o ukrajinské migraci se často hovoří jako o dočasném, neboli cirkulačním stěhování za prací, zatímco ruská migrace se považuje za „trvalejší“. Data získaná v našem výzkumu to tak doslova nepotvrdila. Podobně jako oslovení občané Ruska, velká část migrantů z Ukrajiny rovněž spojuje svoji budoucnost s Českou republikou. Část migrantů, kteří jezdí za sezónním dočasným výdělkem, podle očekávání častěji vypovídá, že by se v budoucnu chtěli spíše vrátit do země původu. Ačkoliv původní záměr těchto pracovních migrantů může být „vydělat si hodně peněz a vrátit se na Ukrajinu“, po delších zkušenostech v České republice i tito migranti mohou mít tendenci začít uvažovat o dlouhodobějším pobytu. Část pracovních migrantů připouští možnost, že by naopak do České republiky přivedli své blízké a rodinu, což se jim třeba z finančních důvodů v současné době nedaří. Naprosto ukázkovým příkladem odloučení pracovních migrantů od vlastních dětí je příběh ukrajinského migranta, který v České republice s manželkou žije již 12 let, zatímco jeho dcery (14 a 5 let) jsou pořád na Ukrajině s prarodiči. Přestože má v České republice trvalý pobyt a chtěl by zde v budoucnu zůstat, stále se mu nedaří přivést dcery do České republiky.

Usazování pracovních migrantů se v čase může postupně vyvíjet, jelikož po delším pobytu migranti budují silnější vazby k imigrační zemi a ztrácejí intenzivní vazby v zemi původu. Podle již zmíněné prognózy Drbohlava [1998] se v českém kontextu vývoj migrace a proměna dočasné cirkulační migrace v trvalé usazení rovněž může podobat modelu tzv. „S“ křivky [viz Martin, Taylor 1995]. Tento model vyvinutý během dlouholetého výzkumu mexické migrace do Spojených států nabízí vysvětlení chování pracovních migrantů, kteří po určitém období opakovaných dojíždění za prací (jakéhosi pendlování) jaksi „vypadnou“ se sociálního kontextu v zemi původu a naopak získají sociální a kulturní kapitál specifický pro cílovou destinaci. V důsledku toho migranti začínají trávit větší část roku v cílové zemi, méně často dojíždí „domů“ a nakonec se rozhodují o usazení v novém „domově“, kam často s sebou přivádí i své nejbližší příbuzné. Podle Martina a Tailora toto „přechodné období“ transformace může trvat 20 až 30 let (Ibid.). Nedávné výzkumy v českém kontextu však ukazují, že dosud velmi „dynamická“ složka pracovní migrace z východoevropských zemí do České republiky se může vyvíjet poněkud rychleji.

Kapitola 8

Vietnamští imigranti v českých velkoměstech – Integrace přistěhovalců z Vietnamu

Ondřej Hofírek, Michal Nekorjak

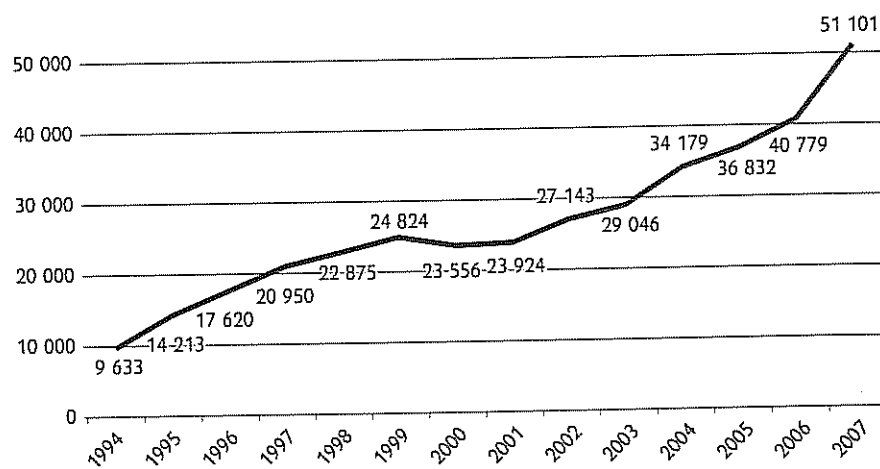
8.1 Úvod

Vietnamci na území České republiky (a dříve Československa) pobývají několik desítek let. Již v padesátých letech 20. století na základě smluv o rozvojové pomoci přišli do Československa první vietnamští občané. Postupem času byly v 60. a 70. letech uzavírány další bilaterální dohody, na jejichž základě do Československa postupně přijížděly desítky tisíc vietnamských učňů, stážistů, studentů a dělníků. Tito lidé se vzdělávali na českých školách a pracovali v průmyslových podnicích, nejčastěji jako dělníci. V roce 1990, kdy byly smlouvy vypovězeny, na území Československa pobývalo zhruba 13 tisíc vietnamských občanů [Brouček 2003a]. Po roce 1990 počet Vietnamců žijících na území Česka neustále roste a v současné době zde tvoří po Ukrajincích a Slovácích třetí nejpočetnější imigrantskou skupinu.

Tak jako většina cizinců v Česku i Vietnamci pobývají především ve velkých městech. Specifickým rysem je, že se také koncentrují v pohraničních regionech sousedících s Německem a s Rakouskem. To souvisí se zákaznickou klientelou z těchto zemí, která dříve významně podporovala reprodukci takzvané *vietnamské imigrantské ekonomiky* (viz dále) lokalizované na hraničních přechodech, v blízkých obcích a městech. Náš text bude mimo jiné diskutovat obecné proměny této ekonomiky a do budoucna je otázkou, zdali v této souvislosti také nedojde k proměně této specifické prostorové distribuce.

Z Grafu 1 je zřejmé postupné zvyšování počtu Vietnamců pobývajících v České republice. K 31. 12. 2008 zde žilo podle údajů ČSÚ 60 258 Vietnamců, z toho 41 % žen. V době psaní textu byla podrobnější data dostupná pouze ke konci roku 2007 a nadále tedy budeme odkazovat na údaje z tohoto roku, kdy v České republice pobývalo celkem 51 101 registrovaných Vietnamců. Vysoký podíl Vietnamců (64 %) mělo udělen trvalý pobyt, 19 % mělo pobyt dlouhodobý a 17 % zde pobývalo na základě víza nad 90 dnů. Nejčastěji deklarovaným účelem pobytu bylo sloučení rodiny (39 %) a usídlení (29 % má trvalý pobyt), dále pak podnikání na živnostenský list (28 %) a zaměstnání jako účel pobytu deklarovala necelá tři procenta Vietnamců.

Graf 3: Vývoj počtu Vietnamců na území ČR v letech 1994–2007



Zdroj: ČSÚ

Migrace a integrace Vietnamců v České republice má několik charakteristických rysů. Vietnamci ve významnějších počtech pobývají na území Československa již od 60. let minulého století a jejich přítomnost po roce 1989 tak nepředstavovala pro majoritní společnost zásadní změnu. Česká společnost však byla za dob socialismu velmi uzavřená a relativně homogenní a se začleňováním cizinců se víceméně nepočítalo. I přes čtyřicet let přítomnosti Vietnamců je tak jejich trvalé usazování víceméně novým jevem. Na tuto novou realitu se pomalu adaptuje nejen majorita, ale i samotní Vietnamci, neboť řada z nich s trvalým usazením také nepočítala.

Lze tvrdit, že Vietnamci jsou skrze jimi vytvořené podnikatelské příležitosti poměrně dobře integrováni do ekonomického systému v České republice, ale jak v textu ukážeme, má toto zapojení několik rizik. Dalším zajímavým aspektem této imigrantské skupiny je její vysoká vnitřní heterogenita. Například řada podnikajících Vietnamců je v české společnosti zakotvena i skrze své děti navštěvujícími dnes základní či střední a vysoké školy. Na druhé straně zde pobývá skupina migrantů pracujících v továrnách na nízko kvalifikovaných pozicích, kteří jsou v současné době (i v souvislosti s ekonomickou krizí) ohroženi riziky vyplývajícími z jejich zapojení na nestabilním sekundárním trhu práce a je otázkou, jak se jejich situace bude dále vyvíjet.

Původně relativně homogenní skupina Vietnamců se tedy diferencovala, a proto sociální integrace jejich příslušníků do české společnosti nebude probíhat podle jednotného vzorce. V následujícím textu, který je členěn podle

dimenzí integrace definovaných Boswickem a Heckmannem (2006, viz úvodní kapitola knihy), tedy ukážeme podoby začleňování Vietnamců do české společnosti i s ohledem na zmíněnou heterogenitu této skupiny.

8.2 Popis vzorku

Celkem bylo v rámci projektu *Migrující osoby v ČR – postavení na trhu práce a sociální integrace* realizováno 48 polostrukturovaných rozhovorů ve třech českých velkoměstech – v Praze (16), v Brně (17) a v Plzni (15). Výběr komunikačních partnerů byl omezen kritériem místa narození (Vietnam), délkou pobytu v ČR (minimálně 1 rok) a věkem (18 a více let). Ve vzorku bylo 30 mužů a 18 žen. Věk respondentů se pohyboval od 19 do 58 let, nejvíce zastoupenou skupinou byli lidé od 19 do 35 let. Parametr vzdělání byl ve zkoumaném vzorku rozložen následovně – základní vzdělání měli tři a výuční list šest Vietnamců. Nejvíce bylo středoškoláků (31), vysokoškoláků bylo ve vzorku osm. Z hlediska ekonomické aktivity je v našem vzorku 21 podnikatelů, 19 osob v postavení zaměstnance a 8 ekonomicky neaktivních.

Mezi migranty, kteří opustili Vietnam a usadili se v jiných zemích, jsou jak etničtí Vietnamci, tak i například etničtí Číňané, dokonce i lidé bez vietnamského státního občanství. Vzhledem k tomu, že odešli z Vietnamu, jsou přijímacími společnostmi vnímáni všichni jako *Vietnamci* bez jemnějšího rozlišení jejich etnicity [Viviani 1984]. V našem textu používáme pro všechny komunikační partnery označení *Vietnamec*, které definujeme (i s ohledem na zvolenou metodologii) místem jejich narození. Jsme si tedy vědomi existující vnitřní etnické diferenciace původních vietnamských občanů a připouštíme, že může mít i vliv na námi sledovaná témata, avšak podrobnější analýza etnických identit nebyla součástí tohoto výzkumu.

Vzhledem k tomu, že náš výzkum byl založen na využití kvalitativních metod, není možné považovat naše závěry za reprezentativní pro celou populaci Vietnamců žijících v ČR. Z tohoto důvodu je třeba naše obecná tvrzení chápat jako reprezentaci vzorců jednání, které jsou platné pro náš soubor, ale obecně platné být nemusí. Je nutné také zmínit, že s ohledem na použitou metodu výběru komunikačních partnerů se nám nepodařilo hovořit se všemi typy aktérů, kteří se mezi Vietnamci žijícími v ČR vyskytují.⁹⁰

⁹⁰ Nepodařilo se nám realizovat rozhovory například s podnikatelskou elitou, která stojí na vrcholu pomyslné stratifikační pyramidy Vietnamců v Česku. Tímto máme na mysli především provozovatele velkoobchodů či majitele řetězců drobných obchodů a bister.

8.3 Strukturální dimenze

8.3.1 Vietnamci na trhu práce v České republice

Podnikatelé

Vietnamci v Česku působí převážně jako podnikatelé. Podle údajů ČSÚ bylo v roce 2007⁹¹ takto zaregistrováno 24 437 osob. Podle *Odvětvové klasifikace ekonomických činností* (OKEČ) bylo 91 % licencí zařazeno do kategorie „Obchod a opravy motorových vozidel a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost“. Do této kategorie se v případě vietnamských podnikatelů řadí především veškeré aktivity spojené s nákupem a prodejem zboží – velkoobchodní i maloobchodní. Druhou nejvíce obsazenou kategorií jsou služby poskytované v oblasti „Ubytování, stravování“ (6 % – 1738 licencí). Sem patří aktivity převážně spojené s provozováním podniků s rychlým občerstvením, bister a restaurací.

Gold [1992] uvádí, že ekonomická nezávislost imigrantů na širší ekonomice majoritní populace hraje důležitou roli ve vysvětlení jejich podnikatelských aktivit. Někteří imigranti preferují svobodu, kterou jim nabízí samostatně výdělečná činnost před zaměstnáním na obecném trhu práce. Vietnamcům jsou k dispozici i kulturní vzorce, které drobné (nezávislé) podnikání zobrazují jako ideální ekonomickou činnost. Jsou například vtěleny do vietnamského tradičního přísloví, které říká, že zisk či produkty jsou ovocem vlastní práce: „*lây công lăm lờ*“ [Arriess 2006]. Za podnikavostí Vietnamců lze tedy hledat i kulturní dispozice, my však nabízíme jinou odpověď, která má blíže k vysvětlení opírající se především o váhu tzv. struktury příležitosti [viz Waldinger et al. 2006], tedy o zásadní vliv podmínek, ve kterých Vietnamci v Česku žijí. Podle našich poznatků je vznik vrstvy maloobchodníků spojen i se „strukturální“ pozicí těchto přistěhovalců. Prvopočátek migrace Vietnamců spadá do období před rokem 1989. Po roce 1990 byly zrušeny mezivládní smlouvy a tak museli Vietnamci, kteří se nechtěli vrátit zpět, svůj pobyt v Česku formalizovat a legalizovat jiným způsobem. Jako nejsnazší cesta se ukázalo vlastnictví živnostenského listu, neboť jejich stará pracovní místa mizela a na nová v rámci obecného trhu práce v Česku nedosáhli.

Následně se skrze prodej textilu a drobného zboží spolu se stravovacími službami ustavilo jádro ekonomických aktivit Vietnamců v ČR po roce 1989. Kolem něho se již od počátku 90. let postupně rozvíjely další podnikatelské aktivity a instituce, jako například překladatelské služby, vydávání časopisů,

prodej specifických potravin atd. Vznikl tak relativně samostatný, viditelný a vydělený segment podnikatelského a pracovního trhu: vietnamská imigrantská ekonomika.⁹²

Struktura vietnamské imigrantské ekonomiky

Ekonomické aktivity vietnamských podnikatelů jsou v současné době již poměrně diverzifikované a u našich respondentů jsme se setkali s různým zaměřením jejich podnikání. Pro lepší přehled a představu o podobě vietnamské imigrantské ekonomiky v České republice popisujeme její strukturu pomocí klasifikace Kesteloota a Mistiaena [1997]. Tito autoři navrhli typologii podnikatelských aktivit imigrantů založenou na dvou dimenzích: na motivačních zdrojích k zahájení podnikání a na typu cílové skupiny zákazníků. Obě dimenze sledují dichotomii imigrantská skupina/většinová společnost.

Motivace k založení vlastního podnikání může pramenit z poptávky a z potřeb primárně vycházejících zevnitř imigrantské skupiny nebo může vycházet z impulsů, které lze chápat jako vnější. Podnikání samotné pak může být orientováno buď na imigranty, nebo na přijímající společnost. Na základě těchto dimenzí jsme vytvořili tabulku klasifikující podnikatelské aktivity Vietnamců v Česku.⁹³ Tyto aktivity jsou uzlovými body zdejší vietnamské imigrantské ekonomiky.

Tabulka 4: Typologie vietnamského podnikání

Motivace k podnikání	Zaměření podnikání	
	Na imigranty z Vietnamu	Na většinovou společnost
Mající zdroj v imigrantské skupině	Provozovny s občerstvením pro stánkaře, prodej materiálu na podporu prodeje (stojany, figuríny), prodej etnických specifických potravin, sázkové kanceláře	Prodejny s rychlým občerstvením pro majoritní společnost, stylové restaurace, výroba nudlů, tou-fu
Mající zdroj vně imigrantské skupiny	Zprostředkovatelské služby, překladatelství, prodej letenek, vydávání periodik	Prodej oděvního zboží a obuvi, prodej elektroniky a audio/video nosičů, prodej potravin – „večerky“

⁹² Vycházíme zde z konceptu etnické ekonomiky [Light, Gold 2000], který je široce definován jako soubor činností spojených s obživou, jež jsou vykonávány v rámci etnických sítí. Inspirování pracemi nizozemských autorů [Rath 2002; Kloosterman, Rath 2003] se přikláníme ke zdůraznění migračního kontextu vzniku této ekonomiky, a proto hovoříme o ekonomice imigrantské.

⁹³ Kesteloot a Mistiaen vytvořili tabulku původně pro klasifikaci podnikatelských aktivit Turků žijících v Bruselu. Tato tabulka popisuje ideální analytické typy. V realitě jsou kategorie často provázané a často není možné jednoznačně určit zaměření podnikatelských aktivit na konkrétní spotřebitelskou skupinu či původ motivací k ustavení podnikatelských aktivit.

⁹¹ Aktuálnější údaje v době sepisování studie nebyly bohužel k dispozici.

Aktivity, které pramení z potřeb imigrantů a jsou zároveň na ně orientovány, spadají do kategorie podnikání, které se obvykle označuje jako *etnická nika*. Podnikání se v tomto případě zaměřuje především na udržování (kulturních) zvyklostí. Zejména oblast stravování se ve světě prosadila jako významné pole otevírající imigrantům podnikatelské příležitosti. Vietnamci se v České republice zabývají prodejem specifických potravin – většinou dovezených z Asie nebo i vyrobených za tímto účelem v Česku – a provozováním bister, ve kterých se nabízí odlišná jídla než v tzv. „asijských“ bistroch a restauracích zaměřených na české konzumenty. Dále se do sféry podnikání zaměřené na Vietnamce a vycházející z potřeb imigrantů řadí například prodej materiálu pro podporu prodeje oděvního zboží (stojany, věšáky, figuríny atp.), provozování sázkových kanceláří, karaoke barů, holičství apod.⁹⁴

Druhou kategorií jsou *podnikatelské aktivity, které jsou také zaměřeny na imigranty, ale jejich vznik souvisí s tím, co s sebou přináší přesídlení do jiné společnosti*. V tomto smyslu jsou to vnější okolnosti, na které imigranti reagují a jež je motivují k podnikání. Vnější podněty jsme rozčlenili do tří okruhů.⁹⁵ První souvisí s legislativou a s pobytem na území cizího státu, který imigranty vyděluje jako svého druhu odlišnou kategorii obyvatel a uvaluje na ně řadu odlišných povinností a omezení.⁹⁶ Pro Vietnamce je česká legislativa složitým labyrintem nejen kvůli vysoké komplexitě, ale také kvůli rozdílu ve fungování právních institucí ve Vietnamu a v České republice, které upravují například podmínky podnikání, placení daní apod. Z těchto důvodů se utvořila skupina vietnamských živnostníků nabízejících průvodcovství mezi paragrafy i při jednání s příslušnými úřady (*Dich Vu* – viz dále). Druhý okruh vnějších podnětů souvisí se změnou kulturního prostředí. Poradenství a průvodcovství bývá často spojeno i s překladatelskou činností. Ta se významně uplatňuje i při sepisování smluv, vyjednávání s českými podnikateli či s představiteli samospráv. Část podnikání je zaměřena na produkci informací o České republice a o životě imigrantů v ní, které se distribuují pomocí tiskovin.⁹⁷ Poslední okruh externích podnětů k podnikání vzniklých v souvislosti s migrací představuje prostorová vzdálenost mezi Vietnamem a Českou

94 Výčet aktivit není pro žádnou z kategorií úplný, tabulka má ilustrativní charakter a vyjmenováváme pouze ty typy podnikání, které se jeví jako nejběžnější.

95 Toto členění opisuje oblasti podnikání, ale neopisuje členění podnikatelů do diskretních skupin. Fakticky jeden a týž imigrant se může věnovat všem těmto typům obživy.

96 Tato diferenciací obyvatel na území národního státu neprobíhá pouze po ose občan/cizinec, ale také podle země původu imigrantů. Imigranti z EU mají jiná práva a povinnosti než občané tzv. třetích zemí: Vietnamu, Ukrajiny (viz příslušné zákony). Zde je osa My/Oni vedena i podle politických, hospodářských, kulturních a historických kontextů.

97 Podle Kocourka jsou právě tištěná média pro Vietnamce velmi významným zdrojem informací o České republice [Kocourek 2005].

republikou, kterou je třeba překlenout při navštěvování příbuzných. Prodeji letenek do Vietnamu se v Česku věnuje několik firem.

Třetí kategorii aktivit lze podle Kesteloota a Mistiaena [1997] nazvat „*exotickým podnikáním*“. Jedná se o činnosti, které jsou orientované na hostitelskou společnost a jejichž motivy jsou založeny na zdrojích přistěhovalců. V tomto případě jde o zdroje zakotvené v kultuře imigrantů, které jsou konzumenty v České republice pozitivně oceňovány. Příkladem těchto aktivit jsou pouliční prodejny s rychlým občerstvením, nabízející exotické typy jídel.⁹⁸ Luxusnější variantou téhož jsou pak stylové asijské („čínské“) restaurace, orientující se svými cenami a prostředím na jiný segment poptávky než bistra. Z dalších podnikatelských aktivit tohoto typu lze jmenovat například výrobu nudlů či sójového sýru tou-fu, které se distribuují do českých obchodů.

Posledním typem podnikání jsou *aktivity, které se orientují na většinovou společnost a jsou motivovány jejími potřebami*. Poptávka se nesoustředí na „etnické“ produkty jako v případě asijských (exotických) potravin a obsazený prostor na trhu není přímo závislý na specifických zdrojích imigrantů. Poptávka by byla uspokojena i bez participace přistěhovalců, protože se týká zboží, které je na domácím trhu dostupné i před příchodem imigrantů. U tohoto typu podnikatelských aktivit proto lze podle Kesteloota a Mistiaena [1997] hovořit o ekonomické asimilaci. Z podnikatelských aktivit Vietnamců lze do této kategorie zařadit především nákup a prodej oděvního zboží a obuvi, audio/video nosičů a drobné elektroniky. Na základě našeho pozorování konstatujeme, že jde zároveň o dosud nejvíce rozšířený druh podnikání mezi Vietnamci v České republice. Další podnikatelskou aktivitou, kterou lze zařadit do této kategorie, je zakládání malých prodejen s potravinami, tzv. „večeřek“, které se začaly v poslední době objevovat ve významném počtu zejména ve větších městech a zřejmě se stanou velmi důležitou oblastí podnikání.

Z představené typologie je zřejmé, že podnikání imigrantů z Vietnamu je poměrně diverzifikované – jednotlivé aktivity zasahují do všech dimenzí typologie představené Kestelootem a Mistiaenem.⁹⁹ V rámci těchto dimenzí probíhá postupem času další diferenciací na různé typy podnikání, ale převážná většina Vietnamců v Česku se však dosud stále orientuje na prodej oděvního zboží. To lze tedy označit za *ústřední ekonomickou aktivitu*, okolo které se postupně institucionalizovaly další typy podnikání. Ty se buď usta-

98 Orientace na hostitelskou společnost se v tomto případě projevuje i přizpůsobením nabídky vietnamských pokrmů vkusu českých zákazníků. Přizpůsobování poptávce vneslo do nabídky bister i jídla, která Vietnamci přejali (gyros s hranolkami) nebo modifikovali (gyros s nudlemi).

99 Naším cílem bylo především zachytit co nejširší spektrum různých typů podnikání. Vzhledem k charakteru výzkumu a jeho zaměření tedy nejsme schopni kvantifikovat poměrné zastoupení jednotlivých typů vietnamských podnikatelských aktivit v České republice.

vovaly v přímé závislosti jako podpůrný servis,¹⁰⁰ nebo je lze chápat jako důsledek úspěchu nebo naopak stagnace (či krize) podnikání s oděvním zbožím. Úspěch podnikání znamenal jednak kumulaci kapitálu potřebného pro zahájení náročnějších aktivit (otevření restaurace je finančně nákladnější než zahájení prodeje oděvního zboží), ale také podpořil další příchod přistěhovalců z Vietnamu, čímž se otevřely větší možnosti pro zakládání firem či živností soustředěných na prodej zboží a služeb pro samotné imigranty. Naopak stagnace či krize v oblasti prodeje oděvního zboží motivoval některé imigranty k zakládání jiných druhů podnikání a jiné vedl k jeho ukončení a k zaumutí pozice zaměstnanců.

Zaměstnanci

Počet Vietnamců, kteří jsou úřady práce evidováni jako zaměstnanci byl k 31. 12. 2007 5425 (z toho bylo 1227 žen). Nejvíce zastoupenou kategorií podle *odvětvové klasifikace ekonomických činností (OKEČ)* je zpracovatelský průmysl, kde působilo 89 % z celkového počtu registrovaných Vietnamských zaměstnanců. Podle klasifikace zaměstnání (KZAM) je nejčastější pracovní pozicí obsluha strojů a zařízení (KZAM 8), v níž bylo zařazeno 43 % osob. Druhou nejpočetnější skupinou jsou řemeslníci, kvalifikovaní výrobci a opraváři (KZAM 7), kam patří 32 % osob a na třetím místě je skupina pomocných a nekvalifikovaných pracovníků (KZAM 9) s 16 %.

Vietnamce, kteří na trhu práce zaujímají postavení zaměstnanců, lze rozdělit do dvou základních skupin: na ty, kteří pracují v pozicích vytvořených vietnamskými podnikateli v rámci svých firem (*interní etnický trh práce*) a na zaměstnance, kteří se pohybují na *obecném trhu práce*.

Zaměstnanci pracující na interním etnickém trhu práce

Do nedávné doby se pohybovalo mimo interní etnický pracovní trh pouze zanedbatelné množství imigrantů z Vietnamu, neboť většina z nich nacházela a stále nachází podnikatelské příležitosti či zaměstnání v rámci vlastní imigrantské ekonomiky. Jedním z vysvětlení může být to, že řada vietnamských přistěhovalců realizuje svoji migraci skrze vlastní sociální síť, neboť naprostá většina našich respondentů nepřišla do Česka osamocena, ale za někým nebo s někým. Nejčastěji jsou tyto sítě založeny na rodinných vazbách, ale také přátelství je velmi důležitým – a v migračních studiích i relativně opomíjeným – typem sociálního kapitálu.

¹⁰⁰ Například bistra nejdříve nabízela stravu vietnamským podnikatelům ve velkoskladech, kteří si jídlo zprvu nosili z domova nebo jim jej přiváželi rodinní příslušníci.

Obsazování pracovních míst rodinnými příslušníky (a přáteli) přitom nesouvisí pouze se solidaritou a s ochotou pomoci těm, kteří se také vypravili hledat obživu do zahraničí. Velkou roli totiž sehrává i otázka důvěry:

R: No, čím víc té rodiny, tím líp, že jo. A oni mají každý vlastní, takže kdekoliv, nám to pomáhá zlepšit... Tak ty větší rodiny jsou vždycky lepší, oni pomůžou tobě a podruhé zas ty jim, zaměstnávají celou, celou rodinu.

T: Takže myslíte si, že je třeba výhodnější zaměstnávat členy rodiny?

R: No, z rodiny je to vždycky lepší, víc důvěry.

(muž, 25 let, středoškolák, 13 let v ČR, ekonomicky neaktivní)

Na důvěru a její vliv v sociálním jednání upozornil například Giddens [2003], v ekonomických vztazích imigrantů pak byla tematizována například Portesem a Sensenbrennerovou (1993) či již zmíněnými Lightem a Goldem [2000]. Podle nich je jednou z hlavních příčin formování etnických enkláv a ekonomik. V našem výzkumu jsme široce rozvětvené síť důvěry či solidarity nezaznamenali, naopak se na základě provedených rozhovorů domníváme, že jsou mezi Vietnamci v Česku ohraničeny právě hlavně na rodinu a síť přátel, což však je dostatečný předpoklad pro růst vietnamské imigrantské ekonomiky organizované okolo drobného podnikání. Pokud podnikatelé najdou zaměstnance mimo rámec těchto sítí, lze jejich motivy hledat ve mzdových nákladech, v jazykových kompetencích, v nezájmu domácí pracovní síly o nabízené pozice apod., tedy v zistitelných motivech, nikoliv v sentimentech etnické příslušnosti. Z těchto důvodů považujeme zavedené zobrazování Vietnamců (zejména v médiích)¹⁰¹ jakožto soudržné a solidární komunity za zavádějící.

Počet zaměstnanců na interním trhu práce je obtížně zjištěitelný, neboť řada z nich jsou držitelé živnostenských listů a pracují na základě neregulérních kontraktů (tzv. „švarcsystém“). Podrobnosti právních vztahů mezi majiteli podniků a zaměstnanci však nebyly předmětem výzkumu a na tyto aktivity jsme se našich respondentů nedotazovali i z obavy ztráty důvěry a z toho plynoucího ohrožení výzkumu.¹⁰²

Zaměstnanci na obecném trhu práce

Participace vietnamských migrantů na obecném trhu práce je relativně nový jev posledních let. Tyto zaměstnance můžeme rozdělit do dvou kategorií: na ty, kteří jsou zaměstnaní ve firmách přímo, a na ty, kteří v nich pracují skrze agentury práce. První skupina zaměstnanců je dosud početně málo zastoupe-

¹⁰¹ Více k mediálnímu obrazu Vietnamců viz například Brouček [2003b].

¹⁰² Obecné souvislosti neregulérního zaměstnávání migrantů jsme popsali jinde [Hofírek, Nekojár 2007].

ná, a proto se jí v analýze – a to i z důvodu nedostatečného pokrytí daty – nebudeme nadále věnovat. Lze však do budoucna očekávat, že se postupně tato skupina rozroste a to zejména o déle usazené imigranty či jejich potomky, kteří prošli českým školským systémem.

Agenturní zaměstnávání Vietnamců je relativně nový fenomén. V souvislosti se současnou globální ekonomickou recesí je nutné zmínit fakt, že právě agenturní dělníci, jakožto specifická kategorie zaměstnanců, bezprostředně pociťují pokles výroby. Důsledkem poklesu je totiž jejich hromadné „propouštění“. Uvozovky jsou namístě, neboť fakticky nejde o přímé zaměstnání těchto podniků, takže rozvázání pracovních poměrů je jednodušší nežli u kmenových zaměstnanců firem. V době sběru dat však byla ekonomická situace stabilní, a proto jsme v rozhovorech nemohli zachytit problémy, kterým v současné době čelí vietnamští agenturní zaměstnanci po ztrátě zaměstnání. Je však již známo, že část těchto lidí se propadá do postavení ilegálních migrantů, neboť se ztrátou pracovního místa ztrácí i legální oporu pro pobyt v Česku. Část agenturních zaměstnanců, jak jsme už zmínili, původně pracovala v rámci vietnamské imigrantské ekonomiky a v souvislosti s krizí prodeje textilu byli nuceni hledat jinou obživu. Druhou část agenturních zaměstnanců tvoří odlišný typ migrantů. Ti do Česka nepřicházejí na základě vlastních sociálních sítí, ale na základě profesionálně organizované migrace, což je relativně nový fenomén, který může podstatně proměnit charakter populace vietnamských migrantů v Česku.

Agenturní zaměstnávání se běžně realizuje ve velkých podnicích (často nadnárodního charakteru), pro něž je z hlediska nákladů výhodnější využívat outsourcing a jen část volných míst obsazovat kmenovými zaměstnanci. Agenturní zaměstnanci jsou flexibilní pracovní silou, se kterou lze snadněji rozvázat kontrakt i šetřit část mzdových nákladů, přestože zákon chce zamezit takovým dvojím platovým standardům. Strategie využívání agenturních zaměstnanců zaměstnavateli nabyla takové formy, že řada migrantů (a to nejen z Vietnamu) sdílí pocit, že jinak práci nedostanou – alespoň ne za dané situace z hlediska svých jazykových kompetencí a časových možností při hledání jiné práce.

„T1: A jaký je rozdíl v podmínkách té práce? Co se týče peněz, času a tak u zaměstnávání mezi agenturou a normální smlouvou už přímo s tou továrnou.

R: Továrna nepodepisuje přímo.

T1: Aha, takže prostě nemůžete získat přímo tu smlouvu s nimi?

P: Ne.

T2: Musíte pracovat u agentury?

R: Ano, prostě musím.“

(muž, 55 let, středoškolák, 20 let v ČR, podnikatel/zaměstnanec)

Rizikem agenturního zaměstnávání je existence nesolidních nebo přímo podvodných zprostředkovatelů. Ti ve Vietnamu získávají nové zájemce o práci v ČR tak, že často zkreslují realitu pracovních podmínek a výši výdělků, aby vzbudili přehnaná očekávání.

„T: A proč jste tu práci [v továrně] ukončil?

R: Platili mi jen 80 Kč za hodinu, takže to byla skoro minimální mzda,¹⁰³ která mi nestačila na životní minimum.

T: A když jste nastupoval, tak jste věděl, že budete brát takovou mzdu?

R: Ta agentura mi řekla, že tam je hodně práce a že denně můžu pracovat až 12 hodin. Tak se mi mohl zvýšit ten plat, avšak po tom, co jsem tam přišel, tak jsem pracoval jen osm hodin, takže se mi ten plat snížil. Jenže když je tady někdo cizinec, tak má papíry – musí moc zařizovat a hrozně moc výdajů musí vydávat na to papírování, na daně a položky, výdaje jsem měl moc vysoký.“

(muž, 30 let, středoškolák, 10 let v ČR, zaměstnanec – obsluha v herně)

Agentury práce mají dva zdroje příjmů: jednak ty, které jsou založeny na kontraktu objednatelem dodávek práce nebo pracovní síly a druhým zdrojem příjmů jsou samotní migranti, kteří platí za různou paletu služeb. Ty variují od pomoci s vyřízením dokumentů po zajištění bydlení a překladatelské služby, dopravu do práce, stravu až po samotné zajištění práce. K tomu, aby mohli agenturní zaměstnanci v současné době do ČR přicestovat, potřebují 10 až 12 tisíc dolarů.¹⁰⁴ Z uvedených okolností je zřejmé, že velkým rizikem pro tyto migranty je zadlužování a ustavení silné závislosti na osobách, které pobyt a práci v Česku zajišťují. Můžeme se domnívat, že většina migrantů, která hledá nekvalifikovanou práci, výše zmíněnou sumou ani nedisponuje, a tak se nezřídká stává, že se na jejich vycestování skládá širší rodina.

Právě výše dluhu, případně finanční zaangažování širší rodiny představuje pro migranty trvalý tlak a o to více se stávají snáze manipulovatelní v souladu se zájmy prostředníků a potažmo i zaměstnavatelů. Po příjezdu do Česka často zjistí, že jejich povolení k pobytu je vázáno na konkrétní pracovní místo, a jestliže práce (její typ, náročnost, výše mzdy) neodpovídá původním informacím, mají jen omezené možnosti, jak se s tím vyrovnat, neboť nalezení nové práce je administrativně omezeno.

¹⁰³ Pojmy „minimální mzda“ a „životní minimum“ v tomto případě nevyjadřují zavedené termíny tak, jak jsou definovány v zákonech.

¹⁰⁴ V této částce jsou zahrnuty provize zprostředkovatelům i úplatky, které je – podle mínění našich respondentů – nutné vydat na českém zastupitelském úřadu v Hanoji. Informace o úplatcích proběhly i českým sdělovacími prostředky.

„R: Neprošli žádným předchozím školením ve Vietnamu, přitom ta práce byla velmi náročná na detaily a na šikovnost, spíš vyhovuje ženám než mužům, a když přijeli, tak po dvou týdnech bylo polovině odepřeno vízum s tím, že nevyhovovali, že nezvládli tu práci. A vlastně že když přijeli, tak se začali vyučovat a pracovat zároveň.“

T: A jak to bylo s vámi? Měl jste smlouvu na dobu určitou – na půl roku, nebo jak?

R: Tak smlouva byla na tři roky, ale protože ta náplň práce neodpovídala tomu smluvenému, co bylo napsané, nevystačovalo to na různé výdaje, tak jsem se rozhodl, že s tím skončím po půl roce.“

(muž, 33 let, středoškolák, 5 let v ČR, zaměstnanec – číšník)

Také se stává, že jsou migrantům vyřízena „podnikatelská“ víza – ta nejsou vázána na konkrétní pozici, ale je s nimi spojena daňová agenda a další odvoody. Jak v případech zaměstnanců, tak v případech kvazi-podnikatelů jsou migranti, i s ohledem na jejich nízkou úroveň povědomí o právním systému v ČR a jazykovou bariéru, odkázáni na agenturu, která si tak může určovat podmínky. Pokud se zaměstnanec zcela nepodřídí, hrozí mu v horším případě předčasný návrat domů nebo pád do neregulérního postavení. Uvedené příklady jedinců, kterým se podařilo odejít od agentury a ekonomicky se osamostatnit, jsou tak v našem vzorku spíše výjimkou.

Mezi okolnosti, které nahrávají marginalizaci agenturních zaměstnanců, jsme již zařadili vysoké počáteční investice nebo i zadluženost, právní rámec regulující migraci a jazykovou bariéru. Na straně migrantů k ní však také přispívá i jejich vlastní očekávání, že jejich pozice může být – „přirozeně“ – nevýhodná. Z jejich strany se jedná o postoj, který v konečném důsledku může fungovat podobně jako sebenaplňující se proroctví. Protože očekávají, že jejich postavení bude mít nižší standard než postavení domácích pracovníků, jsou méně připraveni a ochotni prosazovat vlastní zájmy.

Také je třeba brát v úvahu, že migranti jsou ochotni momentální tíživou situaci snášet s tím, že se jedná o přechodný stav, který se časem možná vyřeší nebo skončí návratem domů. A protože je jejich cílem budoucí výdělek, přistupují i na méně výhodné podmínky, které alespoň nějaký příjem zajistí [viz též Piore 1979].

„T: Nebylo to obtížné, když jste si tu práci hledala?

R: Pojem obtížné najít si práci je pojem jen pro lidi, co si vybírají práci. Já vím, že když nemám práci, tak když jsem jeden den doma, musím utrácet peníze. Každým dnem jsem tedy neztrácela čas a pořád dělala. A i když vím, že ta práce není pro mě ta pravá, tak jsem se smířila s tím, že to budu dělat, aspoň

prozatím, a když ne, pak si najdu něco jiného, ale prostě pořád musím něco dělat.“

(žena, 58 let, středoškolačka, 20 let v ČR, podnikatelka – provozovatelka bistra)

Ochota podřídít se nevýhodné pracovní pozici souvisí i s tím, že migranti posuzují svoji situaci v kontextu dosavadních výdělků a zvláště plánují-li návrat, je jejich referenčním rámcem mzda a životní úroveň v zemi původu (tamtéž).

„No, já tady jenom vlastně aplikuji tu životní úroveň, která je ve Vietnamu. Že vlastně za stejný čas, co tady pracuji, tak dostávám mnohonásobně více peněz, než kdybych pracoval ve Vietnamu.“

(muž, 26 let, středoškolák, 8 let v ČR, zaměstnanec – obsluha v bistro)

I když je velká flexibilita (časová, mzdová i funkční) agenturních zaměstnanců z velké části výsledkem zájmů a moci zaměstnavatelů a agenturních podnikatelů, do značné míry ji sami migranti vycházejí svým přístupem vstříci. Proto považujeme za velmi obtížné určovat, co je již „za hranicí“ a co nikoliv, případně tento typ organizování pracovní migrace rovnou odsoudit. Kontexty posuzování jsou fakticky různé a i sami migranti využívající agentury nejsou jednotnou skupinou, proto se jejich zkušenosti a postoje liší. Je však zřejmé, že toto agenturní zaměstnávání v dnešní podobě utváří řadu rizikových situací a podílí se především na obsazování a udržování marginálních pracovních míst. Také jsme zaznamenali, že agenturní zaměstnanci jsou s ohledem na své pracovní podmínky (nadstandardní délka pracovní doby, často směnný provoz) relativně izolovanou skupinou. Tato izolovanost se projevuje nejen ve vztahu k české populaci, ale také k ostatním Vietnamcům žijícím v ČR.

Agenturní zaměstnanci jsou z povahy svého zapojení na sekundárním trhu práce v současnosti nejvíce ohroženou skupinou imigrantů. Obecným problémem agenturního zaměstnání v České republice je fakt, že zatímco vysoké zisky z nasmlouvaných kontraktů zůstávají v rukou zprostředkovatelských agentur práce, rizika vyplývající z povahy těchto kontraktů jsou přenášena na samotné imigranty a potažmo český stát. Státní orgány si s problematickým fungováním systému agenturního zaměstnávání nedokážou dlouhodobě poradit¹⁰⁵ a veškeré snahy o kontrolu agentur byly dosud marné. Hromadné propuštění agenturních zaměstnanců se stát snaží „řešit“¹⁰⁶ pro-

¹⁰⁵ Blíže k problematice agenturního zaměstnávání Vietnamců [viz Krebs, Pechová 2008].

¹⁰⁶ Zatímco český stát nabídl v první vlně 2000 zpátečních letenek s příspěvkem 500 Euro, krizí postižených agenturních zaměstnanců (nikoliv pouze Vietnamců) jsou v České republice desetitisíce.

gramem dobrovolných návratů. Nicméně tento program je pro zadlužené Vietnamce nepřijatelný, neboť tito lidé vědí, že by po návratu do Vietnamu neměli nikdy šanci své dluhy z místních příjmů splatit. Otázkou zůstává, jakým způsobem se tato situace bude dále vyvíjet. Je však zřejmé, že se stát snaží sanovat závažné externality soukromého podnikání, ke kterému dává prostor, ale příčiny problémů zatím řešeny nejsou.

8.3.2 Příjmy a spotřeba

Vietnamci často o svých příjmech nechtějí mluvit, neboť toto téma považují za citlivé. Navíc Vietnamci nejsou homogenní skupinou (a skladba souboru respondentů tento fakt odrážela) a jejich charakteristiky jsou diverzifikované – od jedinců bez deklarované ekonomické aktivity žijících z našetřených prostředků nebo na dluh až po podnikatele dlouhodobě působící v ČR. Zatímco úspěšní podnikatelé, kteří žijí v Česku už od devadesátých let a mnohdy déle, vlastní rodinné domy, luxusní automobily a své postavení dávají najevo i okázalou spotřebou, nově příchozí migranti řeší i takové problémy, jak vůbec vyjít s omezeným rozpočtem. Proto se nelze pouštět do paušalizace příjmové situace Vietnamců v Česku. Určitý vhléd bylo možno získat o spotřebě respondentů, která s výší příjmů souvisí.

Část Vietnamců ze svého výdělku šetří na remittance, ale pravidelné odesílání peněz, které by hrálo roli základního příjmu rodiny ve Vietnamu, jsme u našich respondentů nezaznamenali. O něco častějším způsobem sdílení vydělaných peněz jsou nepravidelné finanční dary, zcela běžné jsou pak peníze nebo věcné dary předávané při návštěvách příbuzných ve Vietnamu. Je možné, že význam remitancí postupně oslabuje s tím, jak se hospodářská situace ve Vietnamu postupně mění.

„T: A posíláte peníze domů? Ušetříte?”

R: Ve Vietnamu si teď, v současné době, moje rodina vystačí s příjmem, který mají, a nepotřebují, abych jim posílal peníze. Kdyby byla potřeba na důležitou událost větší finanční obnos, tak jsem schopen jim ho zařídit mnohem snadněji, než kdybych byl ve Vietnamu, takže kdyby potřebovali, tak jim můžu poslat.”

(muž, 33 let, středoškolač, 2 roky v ČR, podnikatel – moderátor společenských akcí)

Domníváme se tedy, že příjmy jsou převážně spotřebovávány jednotlivci nebo jejich nukleárními rodinami, širší příbuzenstvo je z nich vyloučeno, respektive peníze z ČR mají především status darů, nikoliv příjmů. Druhou okolností, která může sehrávat roli v tom, že se „kultura remitancí“ příliš neujala, může souviset s ekonomickými strategiemi. Jádrem vietnamské imigrantské

ekonomiky, v jejímž rámci se uplatňuje většina Vietnamců v Česku, je organizováno okolo podnikání. Významná část ušetřených peněz pak může sloužit jako kapitál k rozjetí podnikání nebo ke splácení vzniklých dluhů.¹⁰⁷ Podle mínění Vietnamců je v dnešní době ke startu samostatného podnikání zapotřebí částky v řádu statisíců, což obvykle není obnos, kterým cizinci při příchodu do ČR disponují. Oproti devadesátým létům se tak situace změnila, protože k zahájení stánkového prodeje bylo zapotřebí mnohem méně peněz. Tím pádem se část podnikatelů, kteří chtějí realizovat své ekonomické strategie v Česku musí zadlužit, aby mohli s podnikáním vůbec začít.

Jiné dluhy mohou vzniknout také v důsledku neúspěšného podnikání.

„T: Co byl ten moment, kdy jste si řekl, prostě končím, už to pro mě nemá smysl?”

R: Hlavně jsem se dostal do dluhů. Takže tím pádem jsem začal pracovat i v tom bistru, abych pomalu mohl splácet.”

(muž, 26 let, středoškolač, 8 let v ČR, zaměstnanec – obsluha v bistru)

Tento respondent se ocitl v situaci, kdy se mu setrvání v ČR jeví jako jediná alternativa, jak může vzniklé dluhy vůbec zaplatit.

O zadlužování agenturních zaměstnanců jsme již také hovořili. Jejich situace je navíc komplikována relativně nízkými výdělky v nekvalifikovaných profesích a tím, že nezanedbatelnou část peněz musí předat agentuře, která zajišťuje i další služby spojené s pobytem. Tak se stává, že tito pracovníci ani nemají dostatek přebytků z příjmů k zaslání peněz do Vietnamu. Navíc takto nastolená situace utváří „poslušné“ subjekty, ochotné o to více a bez nátlaku pracovat přesčas a které pod hrozbou ztráty práce ani neprotestují proti nestandardním pracovním podmínkám. Zvláště pak, pocházejí-li ze země s nižší právní ochranou zaměstnanců a nemají tak zkušenost tato práva vymáhat či je vůbec očekávat.

Další druh zvláštních výdajů, specifických pro migranty původem z geograficky vzdálenějších lokalit jsou návštěvy země jejich původu. V případě Vietnamců žijících v Česku jsou tyto cesty finančně náročné a ne všichni si je mohou dovolit.

„T: Máte v úmyslu se tam vrátit, jezdit na návštěvy?”

R: Ale to jo, to je jako povinnost. Ta jedna návštěva bude stát kolem sto tisíc, když tam pojedeme všichni tři. Za letenky dáme tam a nazpátek to bude za

¹⁰⁷ Spoření nemusí být orientováno pouze na další život v Česku, neboť někteří Vietnamci chtějí zahájit podnikání až po návratu domů.

osobu nějakých dvacet osm třicet tisíc. Jsme tenkrát byli, to už je deset let, nebo přesně deset let, kdy jsme tam byli všichni tři."

(muž, 39 let, středoškolač, 22 let v ČR, podnikatel)

Jak vidno, jedná se o finančně nákladný podnik a z toho lze usoudit, že odlišné příjmové skupiny mají také rozdílné možnosti k udržování kontaktů se svým příbuzenstvem ve Vietnamu. Domníváme se, že tato okolnost nákladného přesunu mezi ČR a Vietnamem má vliv na migrační strategie aktérů, protože krátký pobyt se tak stává nevýhodný. Zadruhé se zdá, že má vliv i na poměrně časté slučování rodin. Pravidelnější kontakt – běžný u cirkulární ukrajinské migrace – je nahrazen přesunem celé rodiny do Česka, přestože respondenti nezdědka uvažují o zdejšímu pobytu jako o dočasném.

Ukazuje se tedy, že příjmy a spotřeba jsou významně strukturovány řadou okolností: migrační strategií, kontextem příchodu do ČR, délkou pobytu, rodinným statusem a vztahy. Z těchto důvodů je populace Vietnamců v ČR příjmově diferencovaná a těžko ji lze pomocí kvalitativního výzkumu přesněji charakterizovat.

8.3.3 Vzdělávání a kvalifikace

Z hlediska vzdělání je populace Vietnamců v Česku nehomogenní. Po roce 1990 zde zůstala část Vietnamců, kteří prošli učilišti i vysokoškolským vzděláním a kteří se většinou uplatnili mimo svůj obor, neboť začali pracovat v rámci imigrantské ekonomiky. Tento profesní posun však nelze interpretovat pouze jako znehodnocení dosažené kvalifikace, neboť podnikání také nabízí možnosti dosažení nových kompetencí.

„Co jsem tady viděl už kolem, tak je vidět, že to všechno podnikání je takový zaměřenější, už má nějaké normy, zdá se mi více profesionální oproti Vietnamu, kde vypadají všichni jako laici. A já bych rád tohle přivezl do Vietnamu, do budoucího života, že bych podnikal ve Vietnamu s takovým tím českým přístupem, s profesionálnější přístupem k práci."

(muž, 25 let, vysokoškolač, 1 rok v ČR, zaměstnanec – dělník v továrně)

V rámci agenturního zaměstnávání do Česka přijíždějí Vietnamci obsazovat především nekvalifikované či nízké kvalifikované pozice, kde v případě potřeby probíhá zaškolení až na místě výkonu práce. Vzdělanostní profil těchto migrantů není znám, ale domníváme se, že většinou nepocházejí ze středních či dokonce vyšších statusových skupin. Domníváme se to i přesto, že naši respondenti z řad agenturních zaměstnanců měli převážně středoškolské vzdělání

a tři z nich měli dokonce vzdělání vysokoškolské. To může souviset s metodou výběru respondentů i s tím, že získání vietnamského vysokoškolského diplomu pro ně nemusí být zárukou uplatnění na trhu práce v (socialistickém) Vietnamu.

Významnou a výraznou skupinou se stávají současní vietnamští studenti. První typ těchto studentů prochází naším vzdělávacím systémem jakožto potomci první generace vietnamských migrantů. Většina směřuje po základní škole na gymnázia a dále na vysoké školy, jen menší část absoluuje vzdělání s nižším statusem.¹⁰⁸ Druhý typ studentů míří do Česka přímo za vzděláním – většinou za studiem na vysokých školách.¹⁰⁹ Pokud nestudují v češtině, musí za své studium platit jako ostatní cizinci. Připravuje se však projekt, který má pomoci zájemcům z Vietnamu, a to formou jazykových kurzů českého a anglického jazyka. Podobný projekt již organizuje Technická univerzita v Liberci. Strojní fakulta této univerzity dokonce založila svoji pobočku ve městě Nha Trang, kde poskytuje vietnamským studentům jednoletý kurz českého jazyka a část studia přímo ve Vietnamu (v českém jazyce) a následně dokončení studia v ČR. Svoji pobočku ve Vietnamu zřídilo i ČVUT. Na mladší ročníky se zaměřila Střední škola technická v Mostě-Velebudicích, kde od loňského srpna (2008) studují vietnamští středoškoláci.

8.3.4 Bydlení

Kvalita a forma bydlení Vietnamců, podobně jako u české populace, závisí i od výše jejich příjmů. Část Vietnamců – především jde o podnikatele dlouhodobě usazené v ČR – kupuje vlastní nemovitosti, rodinné domy nebo byty. Většina migrantů však žije v podnájmu. Ti, kteří mají nižší příjmy nebo se snaží ušetřit co největší objem peněz, potom běžně sdílí bydlení s více osobami, s přáteli nebo se členy širšího příbuzenstva, podobně jako jiné skupiny přistěhovalců (viz Základní rysy integrace přistěhovalců). Novým trendem je bydlení v ubytovnách, což je především průvodní jev agenturního zaměstnávání, obdobně jako u jiných zahraničních pracovníků.

Typické přistěhovalecké čtvrti v Česku zatím neexistují. Pokud dochází k prostorové koncentraci Vietnamců, pak především v návaznosti na jejich podnikatelské aktivity (bydliště blízko tržišť a velkoobchodů). V souvislosti s bydlením lze potom sledovat relativní koncentrace – viditelné zejména v malých pohraničních obcích – okolo těchto míst a to z důvodu snahy byd-

¹⁰⁸ Je obecně známo a během výzkumu to také nešlo přehlédnout, že Vietnamci přikládají vzdělání vysokou hodnotu, což má podle předního vietnamisty Ivo Vasiljeva (e-mailová konzultace) příčinu v konfuciánské filosofii, která vzdělání vysoce oceňuje.

¹⁰⁹ Část těchto migrantů do Česka přichází taktéž v rámci rodinných vazeb, ale mezi nově přicházejícími studenty jsou i ti, kteří v Česku zázemí nemají.

let blízko svého pracoviště. Podle rozhovorů Vietnamci cíleně nevyhledávají bydlení v sousedství jiných Vietnamců, výjimkou jsou členové širších rodin nebo přátelé.

„R: Teď bydlím v jednom bytě společně s pár lidma, nemůžu si dovolit vlastní bydlení a soukromí.“

T: A jak jste k tomu bydlení přišel?

R: Dá se říct, že jsou to přátelé.

T: Ale k tomu bydlení jste jak přišel?

R: Našel jsem si bydlení sám, byt, dali jsme se dohromady a pronajali společně.“

(muž, 30 let, středoškolák, 10 let v ČR, zaměstnanec – prostředník)

Někteří naši respondenti naopak explicitně vyjadřovali snahu nebydlet v blízkosti svých krajanů. Stejně jako u ostatních imigrantských skupin v ČR jsme ani u Vietnamců nezaznamenali přítomnost prostorové segregace. Dnešní situace však nevylučuje vznik nových etnických enkláv, zejména pokud významně vzroste počet Vietnamců na marginálním pracovním trhu, kteří budou vyhledávat levné bydlení a na které se budou specializovat (vietnamské) realitní agentury.

Při hledání bydlení v ČR Vietnamci často využívají etnické sociální sítě. O obvyklém způsobu hledání vypovídá například následující úryvek:

*„T: Ještě co se týče toho bydlení: sehnal jste si ho sám, nebo vám někdo pomohl?
R: Jak je ta komunita, tak si lidé navzájem povídají a říkají si různé věci. Tak jsem se dozvěděl od známých, že nějaká rodina se odstěhovala... vlastně ne, takhle to funguje, že to bylo napsáno v komunitních novinách. Tady vlastně fungují vietnamské agentury a zprostředkovatelé, kteří to zařizují, ale já měl štěstí, že jsem to našel v novinách, že jsem nemusel využít služeb zprostředkovatele.“*

(muž, 33 let, středoškolák, 2 roky v ČR, podnikatel – moderátor společenských akcí)

Jak vidno, specializované služby v této oblasti již existují. Někteří Vietnamci vyjadřují názor, že v současné době je obtížnější nalézt podnájem i díky předpokladům většinové populace.

„R: Jo, tak ohledně bydlení jsem měla problémy, než jsem si našla nějaké to bydlení.“

T: A mohla byste nám říct, co byl ten problém?

R: Problém jsem viděla hlavně v tom, že my jsme Vietnamci, takže byl problém, aby nám ho někdo poskytl, někdo nás třeba nezná nebo tak.“

(žena, 27 let, středoškolačka, 6 let v ČR, zaměstnaná – dělnice v továrně)

Služby realitních agentur tento problém mírní, neboť mají mnohem větší přehled o dostupných nemovitostech, a tak snáze dohledají volný byt, za což si však účtují příslušné peníze.

„Podle mého názoru teďka je ta cena vysoká, protože je problém, že Češi nechtějí moc ubytovat Vietnamce, takže je docela velký problém sehnat bydlení, takže se musíme obrátit na některé služby nebo agentury, které nemusí být spolehlivé.“

(muž, 37 let, středoškolák, 4 roky v ČR, zaměstnanec – kuchař)

Je možné, že ke koncentraci cizinců (nejen Vietnamců) v městských čtvrtích zatím nedochází i kvůli existenci externích faktorů, které nepřímo omezují vytváření takových etnických enkláv. Nejde jen o nechuť většinové populace pronajímat bydlení cizincům, což omezuje možnosti snadného nalezení podnájem ve vytipované lokalitě. Podstatný je i charakter trhu s byty, který není tak pružný vzhledem k regulovaným nájmům a prostorová diferenciací bydlení podle třídního postavení se v Česku utváří (obnovuje) jen pozvolna.

8.3.5 Úřady

Velká část Vietnamců – a vlastně všichni ti, kteří neovládají velmi dobře český jazyk – využívá k zajištění kontaktů s úřady služeb zprostředkovatelského servisu (tzv. *Dich Vu* – podrobněji viz další kapitola). Důvodem však není jen nedostatečná znalost českého jazyka, ale i slabé povědomí o českém právním řádu. Další možností, jak lze vyřizovat nezbytné úřední záležitosti, je využívání jazykových kompetencí vlastních dětí, které mluví dobře česky. Jinou obdobnou strategií popisuje následující citace:

„T: A všechny úřední záležitosti si vyřizujete sama?”

R: Když to v rodině někdo dělá, jedna osoba, tak to dělá všem. Třeba daně, na to mám účetního, o to se nemusím starat, a takový VZP a sociálka, tak když někdo tohle v rodině dělá, tak to udělá všem v rodině.“

(žena, 20 let, středoškolačka, 5 let v ČR, podnikatelka)

Úřední záležitosti často vyřizuje pro širší příbuzenstvo jeden kompetentní člověk – opět se tak vracíme k rozdílnému kontextu života lidí, kteří zde pobývají sami a těch, kteří se mohou opírat o příbuzenské sociální sítě.

Obecně lze konstatovat, že Vietnamci žijící v ČR navštěvují úřady pouze minimálně, pouze v nezbytně nutných situacích a často ani ne osobně, nýbrž za ně úřední záležitosti vyřizuje někdo jiný – ať už zprostředkovatelé nebo někdo z rodiny. Vyřizování úředních záležitostí skrze prostředníky může být

z hlediska sociální integrace chápáno jako problém, protože imigranti jsou částečně závislí na komerčních službách v oblasti, ve které by se ideálně měli sami dobře orientovat. Z hlediska úředníků tato situace nemusí být považována za problém a to z toho důvodu, že příslušné formality vyřizuje kompetentní člověk-prostředník, který je rutinně zvládá a umí česky. Ani naši vietnamští respondenti tuto skutečnost neoznačovali za problematickou, přestože je tyto služby stojí nemalé peníze. Obecně však platí, že jsme se při výzkumu nesetkali – na rozdíl od některých dalších imigrantských skupin popisovaných v této publikaci – s tím, že by sami upozorňovali na existenci potíží, ať už jakéhokoliv charakteru. Vietnamci obecně neradi hovoří o svých problémech, neboť to považují za nezdvořilé a společensky nepřijatelné [viz například také Kocourek 2005]. Naši respondenti i z tohoto důvodu popisovali jednání na úřadech jako korektní a v podstatě bezproblémové. Úředníci podle jejich názoru dbají na formální předpisy a při jejich splnění nečiní žádné potíže. Ve srovnání s ostatními skupinami tedy Vietnamci otevřeně nekritizují ani cizineckou policii, přestože jisté potíže naznačují. Dále se ukázalo, že vstřícné hodnocení státní správy je opřeno o referenční rámec, který je zakotvený ve zkušenostech z Vietnamu. Podle respondentů jsou obě úřední kultury velmi odlišné, neboť v socialistickém Vietnamu mají úředníci velkou moc, kterou náležitě využívají ve svůj finanční prospěch.

8.4 Kulturní dimenze

8.4.1 Znalost českého jazyka

Stejně jako u ostatních skupin imigrantů i u Vietnamců je znalost jazyka zásadním faktorem při integraci do české společnosti. Vietnamci žijící v ČR jsou z hlediska jazykových kompetencí heterogenní skupinou. Obecně však lze říci, že čeština je pro Vietnamce vzhledem k její značné odlišnosti v gramatice, syntaxi i výslovnosti poměrně obtížný jazyk a to i přesto, že jejich rodný jazyk – vietnamština – na rozdíl od jiných východoasijských jazyků (japonštiny, korejštiny nebo čínštiny) používá latinskou abecedu. Čeština je jazykem flektivním a používá tedy na rozdíl od vietnamštiny skloňování a časování a volný slovosled. Tyto odlišnosti činí z češtiny pro Vietnamce (ale i další cizince) jazyk velmi těžký na osvojení. Při analýze jazykových dovedností se projevují rozdíly především mezi již usazenými a nově přichozími imigranty. Z hlediska znalosti češtiny jsou pak zcela samostatnou skupinou příslušníci druhé generace absolvující české školy, kteří jsou většinou bilingvní. První generaci Vietnamců lze pro potřeby analýzy jazykových

kompetencí rozdělit na dva typy – na bývalé učně a studenty českých VŠ na jedné straně a na zaměstnance průmyslových podniků na straně druhé. Bývalí učni a studenti mají většinou jazykovou výbavu, která jim umožňuje víceméně bezproblémové fungování v rámci každodenních interakcí. Zvládají bez cizí pomoci vyřizovat úřední záležitosti a mohou čerpat informace z médií v českém jazyce. Část z nich se, díky své znalosti jazyka, právních norem ČR a byrokratických postupů, stala tak zvanými *Dich Vu* [zik vu]. *Dich Vu* je obecný vietnamský výraz pro služby, v kontextu imigrantské ekonomiky jde však především o překladatelství a tzv. „papírový servis“. Jedinci v pozici *Dich Vu* za úplatu pomáhají s překlady a vyřizováním byrokratických procedur, spojených s pobytem vietnamských migrantů v ČR. Existence této specializované skupiny profesionálů významně usnadňuje nemalé části vietnamských imigrantů život v ČR a i kvůli tomu se tento typ poskytovaných služeb stal výnosným povoláním.

Další skupinou z hlediska jazykových kompetencí jsou bývalí zaměstnanci, kteří za socialismu pracovali v československých továrnách. Ti mají znalosti, které jim umožňují většinou pouze základní komunikaci v každodenních interakcích s majoritou. V minulosti absolvovali v rámci svého pracovního zapojení přípravný kurz v českém či slovenském jazyce, buď ještě před odjezdem do Československa, nebo po příjezdu. Tento kurz byl však většinou nedostatečný a jeho absolvování v té době příliš nepomohlo Vietnamcům zlepšit jejich komunikační dovednosti. Přesto však většina z nich v současnosti nepotřebuje v ČR využívat *Dich Vu* k vyřizování běžných úředních záležitostí a pomoc s překladem si v případě potřeby zajistí skrze své rozvinuté sociální síť.

„Ze začátku jsem si všechno zařizoval sám, došel jsem si na ten úřad, co jsem potřeboval, vzal si tam všechny možné formuláře, které jsem pak vzal do firmy, a ptal se těch zkušených lidí v té firmě nebo těch tlumočnicků, oni mi ukázali, co mám vyplňovat, k čemu to potřebuji, a když jsem ten který formulář nepotřeboval, tak jsem ho nevyužil.“

(muž, 34 let, středoškolač, 4 roky v ČR, zaměstnanec – číšník)

Problém s nedostatečnou jazykovou výbavou mají především nově přichozí imigranti a z nich pak nejvíce agenturní zaměstnanci. Ti často pracují v průmyslových podnicích, kde je jejich kontakt s českou populací omezený, neboť na pracovišti většinou potkávají pouze své krajany nebo jiné cizince. Jejich jazykové znalosti jsou slabé a kontakt s vedením firmy je pak zprostředkovan najatými překladateli. Lze namítnout, že řada Vietnamců zaměstnaných v rámci interního etnického trhu práce je v podobné situaci. Řada z nich

pracuje mnoho hodin denně, a tudíž po pracovní době nemají čas či chuť a motivaci učit se česky. Spoléhají na pomoc zprostředkovatelského servisu *Dich Vu* nebo na rodinné síte a známé. Avšak většina z nich není izolována v takové míře jako agenturní zaměstnanci, neboť charakter podnikání či zaměstnání vyžaduje alespoň omezený kontakt s majoritou. Dobré srovnání je patrné v citaci ženy, která prošla oběma zkušenostmi.

„Předtím, když jsem prodávala oblečení, tak jsem měla styk s českými zákazníky, ale jak teď pracuji v těch továrnách, tak už nemám takový styk s nimi, protože většina mých kolegů jsou cizinci.“

(žena, 27 let, středoškolačka, 6 let v ČR, zaměstnaná – dělnice v továrně)

I když mají nově přichozí, kteří se zapojují na trhu práce v rámci rodinných firem, často od svých příbuzných zajištěn servis spojený s úředními záležitostmi, neplatí toto naše zjištění absolutně. Někteří z nich musí také využívat překladatelské služby *Dich Vu*, neboť pomoc od příbuzných není mezi Vietnamci univerzálním fenoménem. Znalost českého jazyka této skupině většinou umožňuje používat pouze nejzákladnější fráze, které se týkají jejich pracovní náplně a jakákoliv složitější konverzace je pro ně problematická.

Příslušníci druhé generace Vietnamců, kteří vyrůstají v ČR, nemají s češtinou problém, pokud procházejí českým vzdělávacím systémem. Děti také často pomáhají svým rodičům s překlady na úřadech, či u lékaře a to, že rodiče mohou využívat kulturní kapitál svých dětí, pak může někdy snižovat motivaci rodičů, aby dále prohlubovali svoji znalost českého jazyka. U některých příslušníků druhé generace však nastává z hlediska jejich jazykové vybavenosti opačná situace – neumí vietnamsky. Kontext pro tento jev utváří několik vzájemně propojených okolností: dlouhodobý pobyt v kolektivu českých vrstevníků a vysoké pracovní nasazení rodičů, kteří z tohoto důvodu u malých dětí využívají hlídací služby. Tuto aktivitu většinou vykonávají české ženy, které přitom zároveň pomáhají dětem s plněním školních povinností, případně i s doučováním českého jazyka, bez kterého je školní úspěch nemožný. Děti se tak pohybují téměř výhradně v česky mluvícím prostředí a vietnamštinu pomalu zapomínají. Omezená znalost vietnamštiny se pak projevuje nejen doma, kde někdy rodiče po dětech vyžadují, aby mluvili vietnamsky, ale hlavně při rodinných návštěvách Vietnamu, kdy se děti nedokážou domluvit se svými prarodiči, což je chápáno jako problém. Z tohoto důvodu také organizují Vietnamci v Praze a Brně jazykové kurzy vietnamštiny a pomáhají jim tak k „znovu-začlenění“ mezi vietnamsky mluvící Vietnamce.

8.4.2 Volnočasové aktivity

Další součástí kulturní dimenze sociální integrace je způsob, jakým imigranti tráví svůj volný čas. Je třeba si uvědomit, že velká většina Vietnamců do ČR přijela, aby si vydělala peníze nebo si vylepšila svůj životní standard, a proto se snaží co nejvíce pracovat. Volný čas má tedy pro některé z nich poněkud jiný status – chápou ho jako čas, kdy nevydělávají peníze.

„T: A máte vůbec nějaké volno?“

R: Nemám, ale ani ho nepotřebuju, jsem tady za účelem vydělání peněz, takže to volno ani nechci. To je vlastnost Vietnamců, že když chtějí vydělat, tak si za tím stojí.“

(muž, 24 let, středoškolák, 1,5 roku v ČR, zaměstnanec – prodáváč)

Ekonomicky aktivní Vietnamci většinou veškerý svůj volný čas tráví s rodinou nebo v kruhu blízkých přátel. V důsledku vysokého pracovního nasazení totiž mají volného času relativně málo a rodina je pro ně významnou životní hodnotou, kterou staví na přední místo při rozhodování o tom, jak s ním naloží.

Agenturní dělníci mají většinou své sociální kontakty omezené na spolupracovníky ze zaměstnání. Často se také snaží pracovat co nejvíce hodin a na rozdíl od drobných prodejců bývá jejich práce fyzicky namáhavější. Toto nasazení jim pak neumožňuje realizovat běžné společenské aktivity a svůj volný čas tráví spíše odpočinkem.

Příslušníci druhé generace vyrůstající v ČR tráví svůj volný čas s kamarády (včetně těch českých). V tomto ohledu mají podobné vzorce chování jako jejich čeští vrstevníci a škála činností, které provozují ve volném čase, se pohybuje od návštěv diskoték až po kroužky bojového umění. Určitý rozdíl od jejich českých vrstevníků můžeme spatřovat ve větším respektu k práním či nařízením rodičů, kteří tak mají vliv na trávení jejich volna. Druhou okolností, kterou nebylo možno ve stručné sondě do volnočasových aktivit přehlédnout, je větší nasazení ve školní přípravě zahrnující i doučování.

Někteří Vietnamci také provozují činnosti, které by se daly s nadsázkou označit jako „typicky české“ – rádi chodí na pivo a sledují sport, zejména fotbal.

„T: A na českém koncertě jste někdy byl?“

R: Zatím ještě ne. Rád bych, ale není, kdo by mě tam zavedl a ukázal. Zatím jsem byl jenom na fotbale Sparta Praha, ale rád bych v budoucnosti chodil do divadel, na koncerty a tak.

T: A na tom fotbale jste byl s nějakými kamarády, spolupracovníky nebo s kým?“

R: Tady to jsem si zjistil sám, protože vlastně ve Vietnamu jsou Vietnamci fanoušky českého fotbalu, když hraje Česko, tak devadesát procent lidí fandí Česku, odmalička se zajímají o český fotbal a znají Spartu a obdivují. Tím, že už jsem to znal z Vietnamu, tak jak sem přijel, tak jsem si to zjistil a šel na ten jejich fotbal."

(muž, 33 let, středoškolák, 2 roky v ČR, živnostník – moderátor společenských akcí)

U těchto výpovědí se však musíme mít na pozoru před jejich přílišným zobecněním a také před narativní strategií vytváření kulturní blízkosti, kterou mohou komunikační partneři používat ve snaze k „přiblížení se“ výzkumníkovi. Není tedy jasné, jestli by komunikační partneři realizaci těchto činností zmiňovali a zdůrazňovali i v případě, že by stejný rozhovor vedli se svým krajanem. Na této úrovni tedy tento typ výpovědi zůstává pouze zajímavým příkladem integračního potenciálu, jak o tom píše například Tollarová [2007].

8.4.3 Informovanost o životě ve společnosti

Klíčovou kompetencí pro úspěšnou sociální integraci imigrantů v její kulturní dimenzi je získání informací o životě ve společnosti – například praktické informace o tom, kde a jak je možné vyřizovat úřední záležitosti, jaké je aktuální dění v oblasti právních norem, státní i lokální politiky v oblasti migrace i podnikání apod. V této sféře opět nacházíme u Vietnamců mezigenerační rozdíly a rozdíly mezi již usazenými a nově příchozími migranty.

Déle usazení migranti mají většinou dostatek informací o českém právním řádu, fungování nejrůznějších institucí a ví, kde a jak vyřizovat potřebné dokumenty. Často se také zajímají o společenské dění v Česku a potřebné informace čerpají přímo z českých zdrojů – především z televizního zpravodajství a deního tisku. Druhá generace navíc používá k získávání informací také internet.

Pro nově příchozí migranty jsou z důvodů nedostatečné jazykové vybavenosti významným zdrojem informací především komunitní tiskoviny, například informační *Tuan Tin Moi*, *Van Xuan*, na ženy-čtenářky zaměřený *Vuon Dao*. V těchto médiích jsou otiskovány různé informace praktického charakteru a také nejdůležitější zprávy z ČR i Vietnamu a jsou distribuovány především ve vietnamských velkoobchodních centrech jako je pražská Sapa, či tržnice na Olomoucké ulici v Brně.

Pro většinu Vietnamců jsou však stále velmi významným a někdy i jediným a nejdůležitějším zdrojem informací sociální sítě a jejich význam neklusá ani s narůstající délkou pobytu v Česku. Od svých přátel a známých, kteří zde žijí delší dobu a mají se životem v ČR zkušenosti, se vietnamští imigranti dozvědí víceméně vše, co potřebují.

„T: A jak jste se o této možnosti dozvěděl? (Posílat žádost na cizineckou policii poštou – pozn. autoři)

R: Jeden známý mi řekl, že je to možné poslat poštou, taky jsem potřeboval prodloužit vízum, tak jsem si došel na informace na cizineckou policii, kde jsem si to ověřil, tak pak jsem to začal říkat i dalším známým, že je tady ta možnost."

(muž, 34 let, středoškolák, 4 roky v ČR, zaměstnanec – číšník)

Sociální sítě tak mohou do určité míry Vietnamcům kompenzovat nedostatečné jazykové kompetence nebo nedostatek času či ochoty k vyhledávání informací.

Míru zájmu o informace vztahující se ke společenskému dění nelze jednoduše paušalizovat. Většina z našich respondentů vyjadřuje zájem o aktuální události.

„T: A co se týče dění v Čechách, zajímáte se o ně?

R: Vzhledem k tomu, že je tu ta jazyková bariéra, tak se hodně zajímám o to dění v Čechách tím, že tady v restauraci máme tlumočníka a vždycky, když je čas televizních zpráv, tak přepínáme na české kanály a díváme se na zprávy v televizi společně s tím tlumočníkem, že nám tlumočí. A kdyby tu nebyl, tak se dohadáme, co se děje. A občas to je tak, že se více díváme na ty české kanály než vietnamské. A taky čtu komunitní noviny, abych se dozvěděl novinky spojené se životem nebo různé formality a zprávy, takže se zajímám hodně."

(muž, 33 let, středoškolák, 2 roky v ČR, živnostník – moderátor společenských akcí)

Kocourek [2006] uvádí, že jednou z bariér získávání informací o ČR je pro Vietnamce nedostatek kvalitních a obsažných zdrojů o Česku ve vietnamském jazyce. I naši respondenti na otázky, které služby jim v ČR chybí a co by přivítali pro usnadnění jejich života zde, odpovídali, že postrádají dostupné informace ve vietnamštině o praktických záležitostech, které se týkají zejména jejich statusu cizinců. Internetové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí www.vn.domavcr.cz, kde lze právě tyto informace ve vietnamštině najít, nikdo z nich jako zdroj informací nezmínil.

U Vietnamců se u informačních zdrojů opakuje podobná situace jako u ostatních imigrantských skupin (viz Základní rysy integrace přistěhovalců v ČR). Co Vietnamce poněkud odlišuje, je existence zprostředkovatelského servisu *Dich Vu*, který může být na jedné straně zdrojem informací, ale zároveň (s ohledem na své někdy téměř monopolní postavení mezi informačními zdroji) se může snažit přístup k těmto informacím částečně omezovat, aby nepřišel o svou exkluzivní pozici.

Někteří respondenti sami upozorňovali na odlišnosti mezi některými prvky vietnamské a české kultury. Tyto rozdíly byly zmiňovány především jako příčiny některých nedorozumění mezi Čechy a Vietnamci. Ve výpovědích se například objevovalo téma kulturně specifických stravovacích návyků, které u české populace mohou vyvolávat nevoli a pobouření, jako je například konzumace masa psů. Respondenti také často tematizovali hlasité verbální projevy, které v kontextu všedního života v Česku chápou jako nepatřičné.

„T: A máte ponětí, co se píše v českých médiích o vietnamské komunitě?”

R: No vím, co se tam píše, a jsem s tím hodně nespokojená, protože i když jsou to Vietnamci, ve Vietnamu máme přísloví, že jeden červ zkazí celý hrnec polévky, ale je to jen malá část Vietnamců. Třeba ve zprávách bylo, že tu Vietnamci zabili psy, ale to je jen jedna malá část, která kazí pověst všem Vietnamcům, kteří tady žijí. Prostě mi to vadí.”

(žena, 37 let, středoškolačka, 2 roky v ČR, živnostnice – prodej smíšeného zboží)

Tato citace reprezentuje typickou strategii respondentů založenou na distancování se od jednání, které chápou jako nepřijatelné pro majoritní populaci. Pokud Vietnamci tyto typy jednání tematizovali, pak nejen že se od nich distancovali, ale také se je snažili zobrazit jako marginální.

Pro řadu respondentů je tedy důležité, jak jsou vnímáni místními obyvateli, což se ukazovalo i v jiných kontroverzních tématech (například výroba drog, falšování značek). Vietnamci rozumí obrazům a představám, které o nich v médiích a v populaci kolují. Stojí za povšimnutí, že pokud o těchto tématech hovořili, pak poměrně kriticky a v diskursu, který by se dal označit za částečně pro-asimilační, tedy v tom smyslu, že pokud je jednání místní majoritou chápáno jako problematické, je i v pragmatickém zájmu Vietnamců se ho zříct. Na druhou stranu Vietnamci rádi zmiňují ctnosti, které jsou pozitivně hodnoceny i v místní české kultuře, zejména pracovitost, důraz na vzdělání a úctu k rodičům. Je však otázkou, zda-li v těchto případech nejde opět o již zmíněnou snahu o sebe prezentaci pomocí strategie vytváření kulturní (v tomto případě hodnotové) blízkosti [Tolarová 2007].

V kontextu výchovy dětí se ještě jako další důležité téma objevilo zdůrazňování významu předávání vietnamské kultury včetně jazyka, přičemž pojem kultura nebyl blíže specifikován. Pro některé respondenty je socializace dětí do vlastní vietnamské kultury natolik významná, že jsou i ochotni děti zanechat v původní vlasti.

„Rád bych přivezl manželku, kdyby to dobře vycházelo, tak koncem tohoto roku. Ale co se týče dítěte, tak to chci nechat doma, aby vyrůstalo v tom vietnamském prostředí a získalo vietnamskou kulturu, aby neztratila vietnamské kořeny. Teprve až jí bude tak kolem patnácti a my bychom tu stále byli, tak bych ji sem přivezl. Do té doby nechci přivést dítě, protože chci, aby získala všechnu tu vietnamskou kulturu a neztratila kořeny.”

(muž, 33 let, středoškolák, 2 roky v ČR, živnostník – moderátor společenských akcí)

V rozhovorech se také objevily výpovědi o udržování některých evropských tradic, jako jsou například Vánoce a Velikonoce. V rozhovorech však nebyl dostatek prostoru pro podrobnější rozvinutí tohoto tématu, není tedy zcela zřejmé, jak jsou tyto tradice komunikačními partnery inkorporovány jako součást jejich života. Je možné a pravděpodobné, že tyto evropské svátky Vietnamci slaví především kvůli dětem (faktor předávání dáreků) a emocionálně více prožívají tradiční vietnamské svátky, jako je například *Tết Nguyên Đán* (častěji pouze zkráceně *Tết* – lunární nový rok) nebo *Tết Trung Thu* (dětský den, oslava poloviny podzimu).

8.5 Interaktivní dimenze

Interaktivní dimenze sociální integrace podle Boswicka a Heckmana [2006] znamená přijetí a začlenění imigrantů do primárních vztahů a sociálních sítí majoritní společnosti. Jejimi významnými indikátory jsou tedy společenské vztahy (sociální síť, přátelství), partnerství a sňatky a členství v organizacích občanského sektoru.

8.5.1 Společenské vztahy

Společenské vztahy jsou významnou složkou interaktivní dimenze sociální interakce. Skutečnost, zda a v jaké kvalitě probíhají kontakty mezi imigranty a příslušníky většinové společnosti, do značné míry ovlivňuje vnímání imigrantské skupiny jako celku.

Jak uvádějí Boswick s Heckmanem [2006], předpokladem pro realizaci integrace v její interaktivní složce je zvládnutí některých klíčových prvků kulturní dimenze integrace, a to především komunikačních kompetencí. Pokud mezi imigranty a příslušníky majoritní populace existuje jazyková bariéra, je pro ně pochopitelně oboustranně obtížnější navázat vzájemné kontakty. Zvládnutí jazyka je tedy pro mnoho Vietnamců jedním z významných předpokladů vytvoření sociálních sítí, zahrnujících i české přátele. V kapitole po-

jednávající o jazykových kompetencích jsme ukázali, že zde z tohoto hlediska existuje několik skupin a toto dělení se promítá i do jejich společenských vztahů.

Zmínili jsme, že velmi omezené kontakty s českou majoritou mají nově přichodzí agenturní dělníci. Dělníci mají většinou zajištěny potřebné dokumenty, ubytování a stravování, takže velkou část běžných interakcí spojených s obstaráváním těchto potřeb nemusí absolvovat. Tím pádem je tedy jejich kontakt s Čechy omezen na náhodné interakce na ulici nebo v obchodech. V zaměstnání pracují běžně s jinými cizinci, takže ani na pracovišti nemají příliš mnoho příležitostí být ve styku s českými občany.

Naopak současní vietnamští studenti a obecně příslušníci druhé generace jsou na tom z hlediska intenzity společenských vztahů jinak. V drtivé většině mají za přátele kromě Vietnamců i Čechy a stýkají se s nimi kromě školy také ve svém volném čase. Jejich kontakty s českou populací jsou tedy poměrně intenzivní a jejich sociální sítě zahrnují kromě příbuzenských krajanů sítě i české přátele a známé.

Mezi oběma těmito póly, od značné izolace až po běžné začlenění do sociálních sítí většinové populace, se pak pohybuje většina imigrantů. Například dříve usazení Vietnamci poměrně zřídka aktivně navazují nové přátelské vztahy s Čechy a jejich současní čeští přátelé pocházejí často z původního zaměstnání či podnikání nebo z předchozích studií v Česku. Většina našich respondentů z této skupiny má vztahy s majoritou omezené na obchodní vztahy (dodavatelsko-odběratelské) a jejich sociální sítě zahrnují především příbuzenstvo a další krajanů.

8.5.2 Smíšené sňatky a děti

Jedním z typů sociálních vztahů jsou i manželství uzavíraná mezi Čechy a Vietnamci. V ČR je ročně uzavřeno několik set smíšených česko-vietnamských sňatků. Zatímco dříve převažovaly sňatky muž Vietnamec, žena Češka, v roce 2006 se tento poměr poprvé obrátil. V našich rozhovorech se objevily čtyři případy smíšených manželství, dvě z nich však již byly po rozvodu. V jednom případě měla respondentka manžela a dítě ve Vietnamu. V ČR žije s Čechem, se kterým má druhé dítě. Existence pro Čechy netradičních forem partnerského soužití potvrzuje i zjištění Broučka [2003a], který tento fenomén ve svém textu analyzuje podrobněji. Objevují se především synchronní párová soužití, kdy původní manžel/manželka žijí ve Vietnamu a v Česku žijí imigranti s jiným partnerem.

Podle údajů ČSÚ má zhruba jedna třetina dětí narozených cizincům v ČR vietnamské(ho) rodiče. Tento údaj může částečně potvrzovat fakt, že Viet-

namci do ČR přijíždějí nikoliv pouze dočasně, ale že zde zakládají rodiny a usazují se. Přítomnost malých dětí v rodině pak vyžaduje další kontakty rodiny s českou společností – od návštěv pediatra až po třídní schůzky ve škole, kam dítě později dochází. Děti jsou tedy faktorem, který přispívá k častějším kontaktům Vietnamců s majoritní populací. Druhá generace Vietnamců, která vyrůstá v ČR, může do určité míry fungovat také jako jakýsi most mezi jejich vietnamskými rodiči a českou populací – děti často rodičům pomáhají při zařizování úředních záležitostí a někdy také působí jako „tlumočníci“ určitých aspektů české kultury a zvyklostí.

8.5.3 Spolky a sdružení

Zapojení vietnamských imigrantů v institucích občanské společnosti je omezeno především na vlastní krajanové instituce. Těch existuje v Česku několik, především se jedná o *Svaz Vietnamců v ČR* nebo *Svaz vietnamských podnikatelů*, *Svaz vietnamských žen v ČR*, *Svaz vietnamských studentů a mládeže v ČR*. *Svaz Vietnamců* má své regionální a lokální pobočky po celé republice. Oficiálním cílem jeho založení byla možnost vystupovat jako partner pro jednání s místními úřady a pomáhat Vietnamcům při začlenění do české společnosti – například pomocí usilování o získání grantů, které vypisují kraje a města na podporu integrace menšin. Na celorepublikové úrovni jsou známé především Dny vietnamské kultury, které Svaz pořádá spolu s Česko-vietnamskou společností (organizace založená Čechem Marcelem Winterem).¹¹⁰ Závěrečná zpráva pilotního projektu Integrace cizinců a podpora organizací a sdružení komunit cizinců na území České republiky [IOM 2004]¹¹¹ také zmiňuje, že Vietnamci jsou relativně apolitictí, nicméně má vietnamská ambasáda v některých krajanových spolcích stále silný vliv.

Dále existují neformální sdružení studentů (příslušníků druhé generace), které pořádají různé kulturní akce – nejde však o spolky s pevnou organizační strukturou a oficiálním programem. Jejich akce jsou ovšem většinou zaměřeny dovnitř vietnamské komunity a příliš se u nich nepočítá s přítomností českých návštěvníků.

Vietnamské společenství je i s ohledem na typ svých ekonomických aktivit a strategií založeno spíše na individualitách a rodinách. Naši respondenti,

¹¹⁰ Obě organizace se již také osm let podílejí na organizování každoročního celostátního turnaje zdejších Vietnamců. Svaz Vietnamců také již devět let organizuje mezinárodní tenisové turnaje „Zlatá raketa – Praha Open“ pro Vietnamce ze zemí EU. S výjimkou Dnů vietnamské kultury se jedná o akce orientované pouze na krajanů.

¹¹¹ Závěrečná zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky odboru pro migraci a integraci cizinců Pilotní projekt Integrace cizinců a podpora organizací a sdružení komunit cizinců na území České republiky IOM [2004].

podobně jako respondenti z ostatních skupin, téměř nevyužívají občanských institucí, a to ani těch, které se zaměřují na pomoc migrantům. Vietnamci nejsou zvyklí, že by za ně jejich problémy řešila nějaká organizace, a mohou někdy chápat intervenci pomáhajících organizací jako zásah do svého soukromí. V našem výzkumu jsme nesetkali s nikým, kdo by osobně participoval v některém z vietnamských krajaňských sdružení.

8.6 Identifikační dimenze

8.6.1 Subjektivní ztotožnění s českou společností

V rámci výzkumných rozhovorů jsme zkoumali také identifikační dimenzi sociální integrace. Podle Boswicka a Hecknana [2006] je významnou součástí této dimenze subjektivní ztotožnění imigrantů s majoritní společností. Je-li však žádná společnost není homogenní jednotkou, je nutné rozlišovat, s čím se vlastně imigranti identifikují. Základním indikátorem, který nám měl pomoci analyzovat tuto dimenzi, byl dotaz na místo (prostor), kde se cítí být komunikační partneři doma a proč tomu tak je.

Velká většina vietnamských starousedlíků deklaruje, že přijeli do ČR za vydělkem. Často neplánují v ČR zůstat natrvalo, ale chtějí se vrátit zpět do Vietnamu, protože se tam narodili, vyrostli a k zemi jejich původu mají vybudované silné pouto. Ve skutečnosti se však zpět vrací pouze velmi malá část z nich a výsledkem je pro mnohé z nich život v jakémsi provizoriu. Přes deklarovanou touhu k návratu setrvávají v ČR,¹¹² kde se snaží vydělat dost peněz na to, aby mohli podporovat rodinu ve Vietnamu nebo pomoci svým příbuzným přicestovat do ČR. Pokud se chtějí skutečně vrátit do Vietnamu, musí si vydělat poměrně velkou sumu peněz, aby tam pak ve stáří mohli žít pohodlným životem, protože ve Vietnamu neexistuje důchodový systém, jak ho známe v ČR. Tento fakt opět přispívá k oddálení jejich odjezdu. Celkově je tedy, i díky životu v tomto „vakuu“, zjištěná úroveň subjektivního ztotožnění s českou společností u většiny starousedlíků minimální – za svůj domov považují jednoznačně Vietnam. Do Vietnamu také jezdí (pravidelně či nepravidelně – podle svých finančních možností) na návštěvy za příbuznými.

¹¹² Podobnou situaci, jako se v tomto ohledu v Česku objevuje u Vietnamců (převážně agenturních zaměstnanců), lze sledovat například u Bangladéšských manuálních pracovníků, kteří migrovali za prací do Malajsie, jak ji popisují Ishida a Hassan [2000]. Důvody jsou obdobné: vysoké výdaje za zprostředkování cesty, nižší než očekávaná výše příjmu, nepřesné a zkreslené informace od zprostředkovatelů, omezené nebo žádné možnosti posílání remitancí. Jak uvádějí Ishida a Hassanem, čím nižší je dosahovaná úroveň mzdy a čím nižší jsou remittance (oproti očekávané úrovni), tím více pracovníků zůstane v zemi déle, než původně plánovali.

Poněkud odlišná situace je u starousedlíků, kteří mají celou svoji rodinu v ČR. Tito jedinci často již nemají důvod, aby Vietnam dále navštěvovali. Někteří z nich pak uvádějí, že jejich domov je v ČR a do Vietnamu se již vrátit nechťejí. Důvody pro tato tvrzení mohou být různé. Někteří komunikační partneři například zmiňují rozdíly v politickém směřování obou zemí a spolu s dalšími, pro ně výhodnými, životními podmínkami, uvádějí jako významný faktor pro setrvání zde i svobodu projevu a demokracii.

„Cítím tady opravdovou svobodu, můžu si dělat, co chci, v rámci zákona, můžu si říkat svoje názory, vyslovovat je nahlas a nikdo mi ničím nevyhrožuje, když je vyslovuji nahlas. Myslím si, že tady to podnebí je lepší než ve Vietnamu a mám rád pivo, takže jsem tu spokojen.“

(muž, 47 let, vysokoškolák, 24 let v ČR, živnostník – soudní tlumočnick)

Nejmladší generace Vietnamců žije v odlišné situaci. Jsou to žáci, či studenti nejrozličnějších škol od základních až po vysoké a za svůj domov považují ČR nebo uvažují o odchodu dále do západní Evropy. Mají v podstatě plně internalizovány normy a hodnoty kulturně odpovídající většinové populaci, i když výjimky samozřejmě existují i v této skupině. Zároveň se cítí být Vietnamci, ale někdy neovládají zcela dobře vietnamštinu a ani se nechťejí do Vietnamu vracet. Dalo by se tedy říci, že v některých případech a v určitém ohledu subjektivně nepatří, ani do menšinové vietnamské ani do většinové české společnosti. Současně existuje početná skupina příslušníků druhé generace, kteří se na základě své socializace cítí být uvnitř Čechy. Jsou však nositeli fyziognomických znaků, které odkazují k jejich odlišnému původu. Někteří proto sami sebe nazývají „banánovými dětmi“ („žlutí“ zvenčí, „bílí“ uvnitř).

Vietnamští agenturní dělníci mají podle výpovědí komunikačních partnerů subjektivní pocit ztotožnění se s českou společností ze všech analyzovaných typů zřejmě nejslabší. Jejich deklarovaným cílem je vydělat si v krátké době co nejvíce peněz a poté se vrátit do Vietnamu. Tyto představy jsou konfrontovány s realitou, která je dosti odlišná od jejich očekávání. Výsledkem je setrvání v ČR, které je delší, než bylo původně plánováno. Agenturní dělníci tedy žijí s myšlenkou časově omezeného pobytu a s českou populací se subjektivně příliš neztotožňují.

8.6.2 Percepce Vietnamců českou společností a role médií

Subjektivní ztotožnění s českou společností je pro Vietnamce do určité míry spojeno také s jejich percepcí českou majoritou. Z výzkumů CVVM [2006, 2007, 2008] je zřejmé, že Češi nemají obecně příliš vstřícný vztah k cizincům.

Více než polovina Čechů se domnívá, že cizincům by se nemělo umožnit trvalé usazování v ČR, zároveň se 12 % [CVVM, 2007 – Občané o cizincích žijících v ČR] domnívá, že cizinci by v ČR neměli mít možnost vůbec pobývat. Ve výzkumu z roku 2008 [CVVM 2008] více než dvě třetiny dotázaných uvádí, že by se cizinci měli co nejvíce přizpůsobit našim zvyklům,¹¹³ více jak polovina respondentů uvedla, že cizinci u nás představují problém v rámci ČR a čtvrtina respondentů je vnímá jako problém v rámci bydliště.¹¹⁴ Pokud se zaměříme na vztah české populace přímo k Vietnamcům, výzkumy ukazují, že Vietnamci nejsou vnímáni příliš pozitivně. Z hlediska sympatií je 42 % respondentů [CVVM] 2008 – Vztah k různým národnostním skupinám žijícím v ČR) hodnotilo jako „nesympatické“¹¹⁵ a 10 % dokonce jako „velmi nesympatické“. Vietnamci se tímto řadí do spodní třetiny pomyslného žebříčku oblíbenosti jednotlivých národnostních skupin žijících v ČR.

Z těchto údajů je jasné, že česká společnost nepřijímá Vietnamce s „otevřenou náručí“. Většina našich komunikačních partnerů však uváděla, že se nesetkali s žádnými problémy ze strany většinové populace, a charakterizovala Čechy jako slušné, otevřené a tolerantní. V tomto případě je však nutné reflektovat sebe-prezentaci komunikačních partnerů a uvědomit si, že Vietnamci nejsou zvyklí otevřeně kritizovat. S výše uvedenými postoji české majority spíše konvenují některé výpovědi o nepříjemných úřednících, zvýšeném dohledu po vstupu do obchodu, problémech při shánění bydlení, nepříjemných zákaznících a občasném zesměšňování a agresivním chování ze strany některých Čechů. Někteří komunikační partneři také zmiňovali, že Vietnamci mohou být českou populací někdy vnímáni negativně na základě jejich kulturně odlišných projevů – především větší hlučnosti a menšího citu pro pořádek.

„T: A jste spokojený se životem v Čechách?“

R: Tedka nejsem moc spokojený s tím, že je těžké období přechodu, když do České republiky je příliv cizinců, kteří nejsou zrovna nejslušnější, a díky tomu se stávají některý události, kterým se nedalo vyhnout, a některý události se podepsaly na lidech v Čechách. Že čeští občané, když třeba někam jdu – na nákupy nebo do autobusu, tak lidi se na mě koukají s jiným povědomím, s jiným názorem než předtím, třeba policajti zastavují nebo kontrolují namátkou

¹¹³ Pro ilustraci – pouze 4 % respondentů uvedly, že by cizinci měli mít možnost žít podle svého.

¹¹⁴ Podle autorů výzkumu je disproporce mezi hodnocením „problémovosti“ přítomnosti cizinců v rámci celé ČR a odpověďmi respondentů na stejnou otázku vztaženou k samotnému místu jejich bydliště způsobena z velké části projekcí převážně či výhradně zprostředkované zkušenosti, kterou lidem poskytují především masmédiá a která je obvykle negativně laděná [CVVM 2008 – Postoje české veřejnosti k cizincům].

¹¹⁵ Respondenti svůj vztah vyjadřovali pomocí sedmibodové škály, kde krajní body znamenaly „velmi sympatictí“ a „velmi nesympatictí“. Kategorie nesympatictí byla vytvořena sloučením variant odpovědí 5–7.

nesmyslný věci, které by normálně nekontrolovali, nebo dávají pokutu, a i co se týče ve společnosti – co se tedka dělo, tak to nedělalo dobré jméno komunitě vietnamské tady v Čechách.“

(muž, 30 let, středoškolák, 10 let v ČR, zaměstnanec – obsluha v herně)

To, jak se Vietnamci cítí být vnímáni a přijímáni českou společností, je výrazně ovlivněno také jejich mediálním obrazem, který je prezentován českými hromadnými sdělovacími prostředky. Média si při referování o Vietnamcích (stejně jak je tomu i u ostatních skupin cizinců) vybírají pouze příklady, které jsou spojeny s jejich nelegálními praktikami. Média nemají zájem publikovat informace o běžném „bezproblémovém“ životě vietnamských imigrantů, a proto je jejich mediální reprezentace do značné míry nastavena pouze negativně. Komunikační partneři tuto skutečnost vnímají a ve svých výpovědích reflektují.

„Média vytahují ty nejhorší případy, aby vlastně udělaly černý puntík Vietnamcům, že to jsou případy, že třeba Vietnamci prodávají drogy, že uvádějí špatné případy Vietnamců, ale že spíš většina. Je to velká komunita a vůči celé té komunitě je to malá část, velmi malá část, tak bych rád věděl, co si Češi myslí o Vietnamcích, protože ta média schválně uvádějí ty špatnosti, špatné příklady.“

(muž, 33 let, středoškolák, 2 roky v ČR, živnostník – moderátor společenských akcí)

Podrobněji o tomto tématu pojednává Brouček [2003b], který ve své knize představuje přehled novinových článků, které pojednávají o Vietnamcích v ČR.

8.6.3 Občanství

Další rovinou, do které se promítá subjektivní ztotožnění s českou společností, je snaha migrantů o získání českého občanství. V současné době o ně žádá pouze velmi malá část Vietnamců, přestože splňují podmínky k jeho udělení – každoročně se jedná o 40 až 50 nově nabytých občanství. Lze se ptát, nakolik je tento fakt důsledkem malé ochoty státních úřadů udělovat Vietnamcům status českých občanů, a někteří respondenti toto „podezření“ díky svým zkušenostem vyslovují.

Většina našich respondentů se neliší od jiných imigrantských skupin. I oni považují status trvalého pobytu za dostatečný, neboť jim zaručuje řadu výhod a blíží se občanskému statusu, takže o získání občanství (zatím) příliš neuvažují. V jejich výpovědích se prolínají pragmatická i sentimentální zdůvodnění – většinou vyjadřují silný citový vztah k Vietnamu a v případě

získání českého občanství by se museli vzdát svého původního občanství. To by pro ně znamenalo nejen ztrátu symbolické sounáležitosti se zemí původu, ale především praktické důsledky v podobě administrativních problémů při cestě do Vietnamu. Protože v současné době stále mnoho Vietnamců navštěvuje své příbuzné v původní vlasti, museli by si v případě získání občanství vyřizovat turistické vízum. Jak se ale i u Vietnamců při podrobnějším tázání ukázalo, jejich skeptický postoj k českému občanství slábl, pokud jsme se ptali na hypotetickou variantu získání dvojího občanství. To by jim umožnilo využívat občanská práva v ČR a zároveň by jim nekladlo překážky při udržování osobních kontaktů s Vietnamem. Přitom by se nevzdali své identity občanů země, kterou stále považují za svůj první domov, přestože v ČR si vybudovali nový.

8.7 Shrnutí

V průběhu devadesátých let imigranti z Vietnamu, kteří žili v Česku již před změnou režimu, utvořili imigrantskou ekonomiku organizovanou okolo drobného (stánkového) prodeje oděvního zboží a elektroniky. Vydělení této etnické podnikatelské niky bylo výsledkem hledání nových forem obživy v situaci, kdy Vietnamci své postavení na obecném pracovním trhu chápali jako neudržitelné. Tou dobou procházela česká ekonomika zásadní transformací a navíc zanikly institucionální a právní mechanismy, které Vietnamcům zajišťovaly pracovní místa. Prekérní postavení na pracovním trhu se v Česku, stejně jako v řadě jiných zemí, ukázalo být zásadní okolností, která stála u zrodu etnicky specifické podnikatelské niky. Skrze sociální sítě i know-how postupně rostla a umožnila vznik nejen nových podnikatelských příležitostí, ale i zaměstnaneckých míst. To bylo možné i díky tomu, že tato nika obsadila segment trhu, který díky poptávce tuto expanzi umožňoval. Za prvními podnikateli proto přicházeli noví imigranti, často příbuzní a přátelé. Drobné podnikání bylo především východiskem pro ty, kteří se nechtěli vrátit do Vietnamu a i když Československo nesáhlo k opatřením směřujícím k vymístění Vietnamců jako například Německo, zřejmě se očekávalo, že Vietnamci postupně odejdou sami, neboť se ocitli v právním i ekonomickém „vakuu“. Imigrantská ekonomika byla ale natolik úspěšná, že umožnila ustavení významné přistěhovalecké skupiny a počet Vietnamců je dnes vyšší než v dobách, kdy byla migrace Vietnamců státně organizována a podporována.

Někteří Vietnamci byli ve svém podnikání úspěšní více, jiní méně a další zvolili postavení zaměstnanců nebo se jimi stali z důvodu svého podnikatelského neúspěchu. Část migrantů se vrací/vrátila do Vietnamu, ale jiní se

v Česku postupně usazují, zejména pokud za nimi přijedou i jejich příbuzní a děti nebo se zde jejich potomci přímo narodí. Podíl trvalých pobytů mezi Vietnamci je vysoký a jasně ukazuje na to, že neuplatňují krátkodobé migrační strategie, přestože o svém pobytu v Česku uvažují vesměs jako o dočasném stavu, dokladem čehož mohou být i nízké počty udělení českého občanství.

Ekonomická situace ve Vietnamu se za poslední roky postupně zlepšuje¹¹⁶ a to také do určité míry proměňuje strukturu vietnamských imigrantů, kteří v současné době přijíždějí do ČR. Zjednodušeně lze konstatovat, že v 90. letech, kdy ekonomika Vietnamu teprve startovala svůj růst, přijížděli do ČR Vietnamci středoškolsky vzdělaní, kteří pocházeli převážně z měst. V současné době (2008) se ekonomická situace ve Vietnamu proměnila natolik, že vysoké transakční náklady na přesídlení do ČR spolu s narůstajícími možnostmi uplatnění ve Vietnamu nemotivují vzdělanější městské obyvatelstvo k další imigraci do Česka. Migrace je pro ně zajímavá, pokud zde mají příbuzné a nebo jsou jim nabídnuty možnosti vzdělávání.

Stále je to však lákavá životní strategie pro chudší obyvatele, často pocházející z venkovských oblastí. V poslední době se v ČR objevila nová skupina vietnamských imigrantů – agenturní zaměstnanci, kteří jsou nejvíce ohroženi riziky sociální marginalizace. Kvůli odlišnému kontextu příchodu, směřování na sekundární trh práce a s ohledem na své pracovní podmínky (nadstandardní délka pracovní doby, často směnný provoz), se jedná o relativně izolovanou skupinu nejen ve vztahu k většinové populaci, ale i k déle usazeným Vietnamcům.

V Česku tedy již existuje relativně pevně zakotvená populace vietnamských imigrantů, která je bohatě vnitřně strukturována: vzdělanostně, tříděně, věkově, na základě pobytového statusu, rodinného stavu, délky pobytu i rozdílných migračních strategií. Z tohoto důvodu jsou také formy začlenění Vietnamců do české společnosti relativně diverzifikované, přestože jsou ve veřejném diskursu Vietnamci reprezentováni jako homogenní a relativně uzavřená komunita. Podle našich poznatků nelze *paušálně* říci, zda a jakým způsobem jsou Vietnamci integrováni do české společnosti.

Na tomto místě můžeme pouze poukázat na některé obecné aspekty začlenění. Z hlediska *kulturní a interaktivní dimenze* sociální integrace se v populaci Vietnamců žijících v České republice vyskytují značné rozdíly. Starší

¹¹⁶ Vietnam se pyšní nejrychleji rostoucí ekonomikou v regionu jihovýchodní Asie. Průměrný růst HDP za poslední dekádu byl 7,5 % Tahounem ekonomiky je především průmyslová výroba. (IMF <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>). V roce 2006 se Vietnam stal členem Světové obchodní organizace, což by mělo pozvednout úroveň vietnamské ekonomiky. V současnosti se však Vietnam potýká s problémem vysoké inflace (25 % a také značné korupčního prostředí (The Heritage Foundation <http://www.heritage.org/Index/country.cfm?id=Vietnam>)).

generaci, jejíž příslušníci jsou značně pracovní vytíženi, v mnoha případech chybí čas i motivace například k rozšiřování sociálního kapitálu mimo vlastní etnickou skupinu a mají také obtíže s jazykovými kompetencemi. Mladší generace je na tom z tohoto pohledu lépe a to především díky zapojení do českého školského systému.

Identifikační dimenzi sociální integrace můžeme hodnotit jen obtížně, protože subjektivní ztotožnění s českou společností vyžaduje mnohem hlubší výzkum. Se značnou mírou zjednodušení lze konstatovat, že většina příslušníků starší generace je stále citově vázána na zemi svého původu, což se vyjevuje především v situacích, kdy mají identifikovat místo, které chápou jako svůj domov. U příslušníků mladší generace je situace mnohem složitější. Někteří z nich se identifikují s českou společností – cítí se „být Čechy“. Někteří mladí Vietnamci však pocítují svoji příslušnost k zemi původu a identifikují se s vietnamskou kulturou [viz například Martínková 2008].

Z hlediska *strukturální dimenze* jsme ukázali, že významným faktorem, který v současné době ovlivňuje průběh inkluze Vietnamců do české společnosti, je existence vlastních sociálních sítí a vazeb solidarity. K jejich vytvoření napomáhá kromě značné jazykové bariéry i geografická vzdálenost obou zemí, která představuje objektivní překážku ztěžující imigrantům přesun kvůli vysokým cestovním nákladům. Na jedné straně tyto sociální sítě pomáhají Vietnamcům v Česku nalézt obživu i potřebné životní zázemí, na straně druhé jejich existence přináší i soběstačnost a větší izolaci této skupiny vůči majoritní populaci. Zároveň platí, že vztah Čechů k Vietnamcům lze charakterizovat jako chladný či nedůvěřivý odstup. V tomto smyslu tyto sociální sítě, a na jejich základě fungující instituce, můžeme chápat jako adaptační strategii imigrantů na dané podmínky. Ta však přináší zmíněné nezamýšlené důsledky v podobě oddělování životních světů majoritní populace a Vietnamců. Na druhou stranu se zdá, že tato izolovanost není problémem pro generaci Vietnamců, kteří procházejí českým vzdělávacím systémem – jaké kariéry budou volit se však ukáže až později. Podstatné je, že nemáme žádné zprávy o školní segregaci této skupiny, která by byla srovnatelná například se situací českých Romů. Zadruhé je třeba poznamenat, že vitalita vietnamské imigrantské ekonomiky zajistila řadě přistěhovalců dostatečné prostředky k živobytí a v tomto smyslu ji lze hodnotit kladně. Negativním rysem je však řada neregulérních praktik, které jsou v rámci této ekonomiky uplatňovány. Známé jsou především problémy s daňovými úniky, s pašováním zboží, s falšováním obchodních značek a s neregulérním zaměstnáváním. Protože všechny tyto praktiky zavádějí příčinu k právním postihům, je tím ohrožována i jistota pobytu imigrantů, neboť jim může být znemožněno další setrvávání v ČR či přechod k lepšímu bytovému statusu. Šedá ekonomika je

zároveň předmětem státní represe. V tomto smyslu lze diskutovat i otázku vzájemného odcizování institucí státu a přistěhovalců. Zejména, pokud se legitimní tlak státních úřadů mění v etnicky specifické strategie kontroly a dozorování založené na tom, že je tato skupina označena za problémovou.

K obdobným „externím vlivům“, které formují průběh a způsoby začleňování imigrantů, je třeba započítat i současnou podobu cizineckého zákona i způsoby, jakými jsou uváděny do praxe. Na tomto místě zmíníme například nechvalně známé postupy spojené s vydáváním víz. Byrokratické procesy a nastavená pravidla jsou jedněmi z příčin, proč se v Česku objevila skupina silně zadlužených imigrantů, kteří kvůli další externalitě, kterou je současná globální ekonomická krize, přicházejí o práci. K významným vnějším faktorům ovlivňujícím začleňování ještě řadíme postoje majority, které jsou také formovány převážně mediálně podporovanými stereotypy o „vietnamských stánkařích“ a „pěstitelích marihuany“ a které nejsou Vietnamcům příliš nakloněny. Tyto postoje se však zdají být vztahovány spíše na příslušníky starší generace, o druhé generaci se šíří stereotypy jiného charakteru – jsou širokou veřejností vnímáni jako pilní a snaživí studenti, kteří mají velmi dobré studijní výsledky. Je otázkou, jak se tyto postoje promění s časem a se vstupem příslušníků druhé generace na český trh práce.

Závěrečná poznámka o aktuálnosti prezentovaných závěrů.

Po ukončení sběru rozhovorů a začátku analýzy dat se udály některé změny, které nebylo možné zachytit ve výpovědích komunikačních partnerů, ale považujeme za důležité je v této studii zmínit. První změnou byl nástup celosvětové ekonomické krize, která v současné době zasahuje především velké průmyslové podniky, jež dávali práci drtivě většině agenturních zaměstnanců. Na tuto skupinu vietnamských imigrantů tedy tato krize již aktuálně dopadá, bohužel však nyní nemáme aktuální informace o tom, jaké konkrétní důsledky to pro ně má. Je však jisté, že to pro ně bude znamenat značné existenční problémy a ze zahraniční zkušenosti [viz např. Wong 1984] lze předpokládat, že určitá část takto postižených jedinců bude směřovat na neregulérní pracovní trh. Agenturní dělníci v současné době nesou veškerá rizika spojená s tímto typem pracovního kontraktu a státní instituce nejsou schopné přenést ani část zodpovědnosti na agentury, které je do České republiky s nemalým ziskem přivezly. Je pravděpodobné, že s obnovením ekonomického růstu se obnoví i poptávka po tomto typu zaměstnanců. Přitom není nutné, aby se vše vrátilo do starých kolejí, pokud dojde k rozumné regulaci poněkud divokého podnikání se zahraniční pracovní silou.